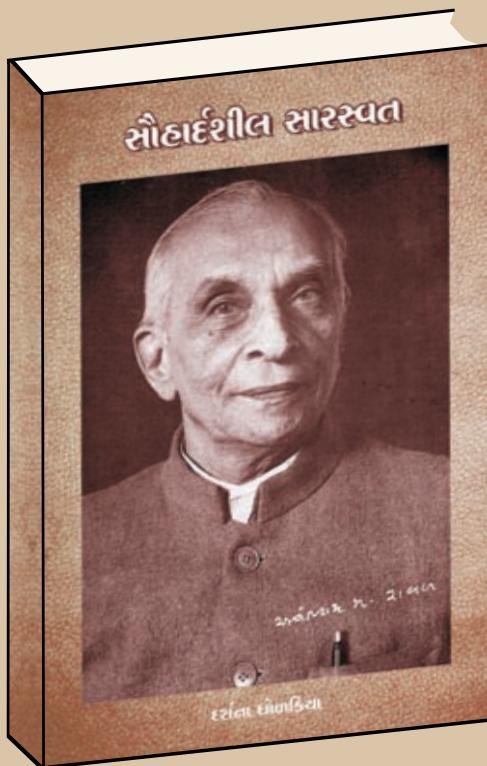

વિશ્વવિહાર

વર્ષ : 23 * અંક : 2 * નવેમ્બર 2020 * ફી. ₹ 15

વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટનું નવું પ્રકાશન
સौહार्दશીલ સારસ્વત શ્રી અનંતરાય રાવળના
જીવન અને કથન વિશે

કુદરતની રંગોળી - ઓસ્ટ્રેલિયા (પૃષ્ઠ ૮)

કુદરતની રંગોળી - મોરેશિયસ (પૃષ્ઠ ૯)

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ વતી મુદ્રક, પ્રકાશક અને તંત્રી : કુમારપાણ દેસાઈ, સંપાદક : પ્રીતિ શાહ
પ્રકાશનસ્થળ : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, ૫૧/૨, રમેશપાર્કની બાજુથાં, બંધુસમાજ ચોસાયટી સાથે,
ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૩. ફોન : ૨૭૫૫ ૧૭૦૩, મુદ્રણસ્થળ : અજય ઓફસેટ,
સી.૧૨, બંસોધર મિલ કમ્પાઉન્ડ, બારડોલપુરા, દરિયાપુર, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૪

email : vishvakoshad1@gmail.com ◆ www.vishwakosh.org

ધૂટક કિંમત : ₹ ૧૫/-, વાર્ષિક લવાજમ ₹ ૧૫૦/-, ગ્રાણ વર્ષનું લવાજમ ₹ ૪૫૦/-
લવાજમ : 'ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ'ના નામે ડ્રાફ્ટ અથવા મ. આ.થી જ મોકલવું.

વિશ્વકોશ સહયોગ : શ્રી સી. કે. મહેતા (દીપક નાઇટ્રેઇટ)

[અહીં પ્રગત થતાં લખાણોમાંના વિચાર-અભિપ્રાયની જવાબદારી જે તે લોખની છે.]

કોરોના મહામારી સમયે નવલક્ષ્યા, વારતવક્ષા અને દુતિહાસગ્રંથ

માનવજીતિનો ચહેરો બદલી નાખતી કોરોના મહામારીની તીવ્રતા ઓછી થઈ રહી છે, ત્યારે સવાલ એ જાગે છે કે જેને કારણે હજારો માનવીઓનાં નાઈલાજને કારણે મૃત્યુ થયાં, લાખો લોકો બેકાર બની ગયા, સમગ્ર વિશ્વની આર્થિક વ્યવસ્થા સંકટમાં આવી ગઈ, કેટલાંય હર્યાભર્યા જીવન ઉજ્જડ બની ગયાં અને કેટલાંય કલ્પનાતીત પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાનો આવ્યો, ત્યારે માનવજીતિનો આ સ્થિતિ પ્રયેનો અભિગમ ઉમદા રહ્યો કે નિકૃષ્ટ ? એક જગતવ્યાપી મહામારીની ‘ટ્રેજેરી’ સમયે માનવજીતિની કઈ પ્રકૃતિ જોવા મળી ?

આવા કપરા કાળમાં ઉંડે શાસકોને બાદ કરતાં માનવજીતિએ કોરોનાના મહા આકમણનો મજબૂત સામનો કર્યો. એની જીવનશૈલી, પરસ્પર વ્યવહાર, સામાજિક સંબંધો, ધાર્મિક આચારો, આર્થિક પરિસ્થિતિને અને અન્ય સંઘળી બાબતોમાં આવેલા સમૂહના પરિવર્તન સાથે એણે વિના પ્રતિકારે શરણ સ્વીકારી લીધું. તો પછી વિચારવાનું એ રહે કે માનવપ્રકૃતિનાં મૂળ શુભમાં રોપાયાં છે કે અશુભમાં? એ સ્વભાવે ભલાઈ ધરાવે છે કે દુષ્ટતા ? માત્ર ઉપલબ્ધ દિશાએ જોતાં આ પ્રશ્નનો એટલો જ ઉત્તર મળે છે કે માનવજીતિહાસનો અભ્યાસ કરીએ તો કૂરતા, કુટિલતા અને કુવૃત્તિનાં અગણિત કાલિમાયુક્ત પૃષ્ઠોમાંથી પસાર થવું પડે છે, પરંતુ આને બિન્ન દિશ્યી જોવાની જરૂર છે. એનું કારણ એ છે કે મનુષ્યજીતિએ જેમ જેમ વિકાસ સાચ્યો, તેમ તેમ વિવાદો, વિખાદો દ્વારા વિભાજિત થઈને એણે સ્વયં પોતીકી માનવતાને ભૂસવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

માનવજીતિહાસને આશાભરી નજરે જોતાં ઉચ્ચ દુતિહાસકાર રોટ્ઝર બ્રેગમેન કહે છે કે, બે લાખ વર્ષ પૂર્વે આદિમ યુગમાં માનવી જ્યારે શિકાર કરીને ગુજરાન ચલાવતો હતો, ત્યારે ત્યાં કોઈ વર્ગભેદ કે વર્ગભેદ નહોતો. એનો સમાજ ઘણો લવચીક હતો અને એનું નેટવર્ક ઘણું વિશાળ હતું. એ સમયે પરસ્પર વચ્ચે સ્પર્ધા પ્રવર્તતી નહોતી, પણ માનવજીતિ એકબીજાના સહકારથી જીવતી હતી. અન્ય વ્યક્તિ પર અવિશ્વાસ કરવાના બદલે એના પર વિશ્વાસ રોપીને ચાલતી હતી. આવા ‘હોમો સેપિયન્સ’ના પ્રારંભકાળમાં જ ભલાઈની ભાવના માનવજીતિના મૂળ રૂપે પ્રગટી છે.

બીજુ બાજુ તત્ત્વજ્ઞ, મનોચિકિત્સકો, પ્રાચીન સંસ્કૃતિના ઉપાસકો અને સાંપ્રદાત્રીયિતાઓ માણસજીત પ્રકૃતિએ ઘણી નફારી છે અને થઈ રહી છે એવું ગાઈવગાડીને કહ્યું છે. માનવના પરસ્પર સાથેના એના સંવાદનો મોટો ભાગ માણસજીતની નભળાઈઓ પ્રગત કરવામાં જાય છે. એમાં પણ આજના સોશિયલ મિડિયાએ આવી વાતો અને વિગતોને વિશેષ મહત્ત્વ આપ્યું છે. સુશાંતરસિંહ રાજપૂતે આત્મહત્યા કરી કે એની હત્તા થઈ હતી એ વિશે ટેલીવિઝન યેનલોએ ફાળવેલા સમયનો વિચાર કરીએ.

એક-બે ટીવી ચેનલોએ તો રોજના દસ કલાક સુધી આ ઘટનાના નાનામાં નાના સમાચાર ખોતરીને અને કાલ્યનિક સમાચારો સર્જને પ્રજાના મનને ઉશ્કેરવાનું કામ કર્યું. હિન્દીમાં આવતી આશિષ નેહરા કે આકાશ ચોપડાની કિકેટની કોમેન્ટરી સાંભળો, તો બિનજરૂરી ઉશ્કેરાટ સર્જવાની એમની કોશિશ સતત હાસ્યાસ્પદ લાગે છે. બીજુ બાજુ પણ્યિમની દુનિયામાં પોલિટિકલ સાયન્સ અને પોલિટિકલ ફિલોસોફીના ધૂર્ણથર અને હિટાલીના રાજ્યદૂત નિકોલા મેક્યાવેલી (ઈ. સ. ૧૪૬૮થી ઈ. ૧૫૨૭) થોમસ હોબ્સ (ઈ. ૧૫૮૮થી ઈ. ૧૬૭૮), સાઈકોઓનાલિસિસનો પ્રણેતા સિગમન્ડ ફોંડિઝ (ઈ. સ. ૧૮૫૬થી ઈ. ૧૮૭૮) અને હવોલ્યુટરી સાઈકોલોજીનો પ્રસાર કરનાર સ્ટીવન પિન્કર (ઈ. ૧૮૫૪) જેવા રાજકીય વિચારકો અને મનોચિકિત્સકોએ બેગા મળીને લોકોના ચિત્તમાં એ વિચાર પાકે પાયે સ્થાપી દીધો છે કે માણસ પ્રકૃતિએ સ્વાર્થી છે અને માત્ર સ્વહિતને જ જોનારો છે. આ માટે એણે યુદ્ધો કર્યા છે. ૬૦ લાખ યહુદીઓનો નરસંહાર કરનાર હોલોકોસ્ટ કે વિનાશક બોભવર્ષનો વિચાર કરીએ, ત્યારે જરૂર આપણું હથ કંપી ઊઠે છે. સત્તાને ખાતર, ધર્મને નામે કે પ્રભુત્વ સિદ્ધ કરવાને માટે માનવીએ કેટલાં બધાં યુદ્ધો કર્યા છે ! જુદા જુદા વર્ગો વચ્ચેના વિશ્રદ્ધમાં એણે ઘણી શક્તિ ખર્ચી નાખી છે. માનવસમૂહમાં પરસ્પર વચ્ચે ભેટ પારીને ઉચ્ચાવચ્ચતાની શ્રેણી ઊભી કરીને પોતાના હેતુઓ સિદ્ધ કરવાની જબરી આવડત છે. જમણેરી કે ડાબેરી, શેત કે અશેત, બહુમતી કે લઘુમતી, મારા રાષ્ટ્રનો કે પરાયા રાષ્ટ્રનો, ગરીબ કે અમીર, ઉચ્ચ કે નિમ્ન, - મારા પક્ષનો કે વિરોધ પક્ષનો - આવા ભેદની દીવાલોએ સર્જલા ઉચ્ચ-નિમ્નના જ્યાલોએ માણસમાં પડેલી પશુતા પ્રગત કરી છે અને આથી જ ત્ય હિતિહાસવિદ્ધ રોટ્ઝર બ્રેગમેનને આદિમ અવસ્થામાં જીવતો માનવસમૂહ વધુ ભલાઈબર્યો લાગે છે. આ

અનુક્રમ

નવલક્થા, વાસ્તવક્થા

અને હિતિહાસગ્રંથ ૩ કુમારપાળ દેસાઈ

દિવાળી ને રંગોળી —

આપણી અને કુદરતની ! ૮ ચિંતન ભહુ

અણાભીમાંસા ૧૨ રતિલાલ બોરીસાગર

અનલોક પછી અર્થતંત્રનું ભાવિ ૧૫ પ્રવીણ ક. લહેરી

લોહીમાં ઓક્સિસિજનનું પ્રમાણ

અને પલ્સ ઓક્સિમીટર ૧૭ કિશોર પંજ્યા

‘જેસિન્ડામેન્યા’ની ભીતરમાં ૨૧ બેલા ઠાકર

ગળો, શિંગોડા ને દ્રાક્ષ :

કેટલાં બધાં ગુણકારી ! ૨૪ દેવવ્રત ભહુ

પ્રેમ અને દોસ્તીનું પ્રતીક — નારંગી ૨૭ ભારતી રાણે

મને કેમ એકલું લાગે છે ? ૩૦ કૃષ્ણકાંત ઉનડકટ

વિશ્વકોશવૃત્ત ૩૩ —

સંદર્ભમાં એણે દશવિલી બે ઘટનાઓ રસપ્રદ છે. એમાં એક છે નવલકથાકારે એની સર્જનાત્મકતાથી આલેખેલી ઘટના અને બીજી છે વાસ્તવમાં બનેલી ઘટના.

નોબેલ પારિતોષિકવિજેતા અને સમર્થ નવલકથાલેખક વિલિયમ ગોટિંગે લખેલી ‘Lord of the Flies’ નવલકથામાં એણે એક સુમસામ ટાપુ પર વિમાન તૂટી પડતાં એ હોનારતમાંથી ઊગરી ગયેલાં બાળકોની વાત કરી છે. આ બાળકો ટાપુ પર એકલાં રહે છે અને તે ડિસ્ક, જંગલી અને કૂર બની જાય છે. એમનું નૈતિક અધઃપતન થાય છે અને હત્યા પણ કરે છે. આવા ટાપુઓ પર એકલાં વસતાં બાળકોના દુષ્ટતાના પ્રસંગો આલેખતી નવલકથા ‘Lord of the Flies’ને કારણે વિલિયમ ગોટિંગ વિશ્વવિષ્યાત્ર બન્યા, વિશ્વની ૨૮ ભાષાઓમાં અનુવાદ પામેલી આ દૂતિનું સારતત્ત્વ એ છે કે માનવસ્વભાવ સમાજનાં બંધનોથી મુક્ત થાય છે, ત્યારે એની બુદ્ધિ પશુતા તરફ ધ્સી જાય છે અને એની પ્રકૃતિના મૂળમાં રહેલી કૂરતા વડે તે અન્ય પર વર્ચસ્વ મેળવવાની નિર્દ્યતામાં રૂપાંતર પામે છે.

આમ નૈતિકતા, કાયદો અને સંસ્કૃતિ જેવા સમાજને વ્યવસ્થિત કરનારાં તત્વોની સામે અરાજકતા, રક્તાપિપાસા, અનૈતિકતા, સ્વાર્થિતા, સત્તા મેળવવાની જંખના અને હિંસા સાથેનો સંઘર્ષ દશવિ છે. આ કાલ્યનિક દૂતિના સંદર્ભમાં આજથી પંચાવન વર્ષ પૂર્વે ૧૯૬૫ના જૂન મહિનામાં બનેલી એક સત્ય ઘટના બ્રેગમેનને યાદ આવે છે. ટોંગાની રાજ્યાની નુકુઆલોઝા શહેરની કડક શિસ્ત ધરાવતી કેથલિક સ્કૂલમાંથી ૧૩થી ૧૬ વર્ષના છ ડિશોરો Sione Fataua, Fatai Latui (known as Stephen), Tevita Fifita Sioloa (known as David), Kolo Fekitoa, Mano Fotau and Luke Veikoso સ્કૂલમાંથી નાસ્તી જાય છે અને સ્થાનિક માછીમાર તાનીલા ઉહિલા પાસેથી એક બોટ ઉછીની લઈને નીકળી પડે છે. એમની ઈચ્છા તો પાંચસો માઈલ દૂર આવેલા ફિઝી કે ન્યૂઝીલેન્ડ જેવા દેશમાં પહોંચવાની હતી, પરંતુ નાવિક તરીકે એમને કશો

અનુભવ નહોઠો. ભાગતી વખતે ઉત્તાવળે તેઓ બે કોથળા કેળાં અને નાનું ગોસ બર્નર લઈને નીકળી પડ્યા હતા. બોટમાં રાત્રે જોકાં આવતાં આ ડિશોરો ઊંઘી ગયા અને એવામાં દરિયાઈ તોફાન શરૂ થતાં બોટ આમતેમ ફંગોળાવા લાગી. તેઓ ૧૦૪ માઈલ દૂર આવેલા પોસિફિક સાગરમાં ATA નામના ટાપુ પર માંડ માંડ પહોંચા અને આ ટાપુ પર પંદર મહિના સુધી રહ્યા.

નિર્જન ટાપુમાં છ ડિશોરો

સર વિલિયમ ગોલ્ડિંગની ‘Lord of the Flies’ નવલકથામાં આવી રીતે એકલવાયા ટાપુ પર રહેતા છોકરાઓ એકબીજા સાથે જઘે છે, જ્યારે અહીં આ છ છોકરાઓ એકબીજા સાથે સંપથી રહે છે. ‘Lord of the Flies’માં છેલ્લે જણ કિશોરો બચે છે જ્યારે અહીં સંપથી રહેનારા છ કિશોરો પુનઃ પોતાના ધેર પાછા પહોંચે છે.

ટેંગાના આ છ કિશોરો પહેલી રાને જ મહામુશકેલીમાં ફસાઈ ગયા. દરિયાઈ વાવાજોડાને લીધે એમની બોટનો સઢ તૂટ્યો અને બોટ વચ્ચેથી તૂટી ગઈ. ભરદારિયે બોટ છોડીને દરિયામાં તરતા જઈને કોઈ ટાપુ પર પહોંચવાનો આકરો નિષ્ણય લીધો. છેવટે મહામહેનતે થાક્યાપાક્યા તૂટેલી બોટનાં લાકડાનાં પાટિયાંના સહારે નારિયેળના કોચલામાં વરસાદનું પાણી જીલીને એમાંથી એક એક ધૂટ પીતાં પીતાં, કશુંય ખાધા વિના આઠ દિવસ બાદ એક ટાપુ પર પહોંચ્યા. તેઓ કઈ જગાએ કે કઈ દિશામાં આવી પહોંચ્યા હતા, એની એમને કશી જાણ નહોતી. કોઈ અહીં શોધ કરતા આવી ચડશે, એવી પ્રાર્થના કરવા સિવાય આ કિશોરો બીજું કશું કરી શકે તેમ નહોતા. ન તો એમની પાસે હોકાયંત્ર હતું કે ન તો બીજું કોઈ અન્ય સાધન.

આ દુર્ઘટનામાં આઠ-આઠ દિવસ સુધી આવા કિશોરોને આધાર અને પાણી વગર રહેવું પડ્યું, ત્યારે એમને લાગ્યું કે તેઓ મૃત્યુ પામશે. માત્ર એટલું વિચારતા કે ઇશ્વરે એમને દરિયાઈ તોફાનમાંથી આ ટાપુ પર પહોંચાડ્યા જેથી તેઓ જીવતા રહ્યા, નહીં તો મૃત્યુ પામ્યા હોત. જીવતા રહ્યા તેની પાછળ એનો કશોક સંકેત હશે. એ પછી આ ટાપુ પર જે કંઈ પણ-પંખી હતાં, એમને મારીને એમણે પોતાની ભૂખ અને તરસ છિપાવી.

હવે કરવું શું ? દરિયાઈ દુર્ઘટનામાંથી મુક્ત થયા બાદ એમણે વિચાર કર્યો કે હવે આ ટાપુ પર જ જીવવાનું છે તેથી કોઈ ઊંચા સ્થળે ધર બનાવીએ. પહેલાં એક ગુફામાં વસતા હતા. એ પછી એમણે ખડકની દીવાલને પોતાની પાસેના નાનકડા ચાપુ વડે ખોતરવાનું શરૂ કર્યું. આ રીતે દરિયાકિનારે તણાઈ આવતાં લાકડાં વડે ઝુંપડી બનાવવામાં સફળ રહ્યા. ધર બંધાતાં હવે એ જીવન જીવવાના બીજા ઓત શોધવા લાગ્યા. એક વખત આ ATA ટાપુ માનવવસ્તીથી ધબકતો હતો. ૧૮મી સદીમાં આ ટાપુના બધા રહેવાસીઓને ગુલામ તરીકે ટોંગા દેશમાં મોકલવામાં આવ્યા, આથી એ લોકો ખોરાકની જે જણસ છોડી ગયા હતા, એમાં અળવીની જાતના છોડ અને મરધાં હતાં, તે આ કિશોરોને માટે જીવનટકાઉ આધાર બની રહ્યો.

આ પંદર મહિનામાં આ છ કિશોરોએ શું કર્યું ? શું એમની પશુતા બહાર આવી ? ના. એમની પરસ્પરની મિત્રતા અને એમના પ્રભળ આશાવાદ એમને હતાશ થતા અટકાવ્યા હતા. જીવવાનો જુસ્સો ટકાવી રાખવા તેમજ આ સમયે મનોરંજન મેળવવા માટે તેમણે કામચલાઉ ગિટાર બનાવ્યું. સિઓન ફિટાઉઅનાએ તો આ પરિસ્થિતિમાં ભગવાનને વચન આપ્યું કે તે આ ટાપુ પરથી ડેમખેમ ધેર પાછો પહોંચવે તો બાકીની જિંદગી ભગવાન માટે જ કામ કરશે અને હકીકતમાં તેણે એ પછી જિંદગીભર એ વચનનું પાલન કર્યું. આ છયે કિશોરો એક જ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતા મિત્રો હતા.

તેઓ રોજ રાત્રે ઈશ્વરને મદ્દ માટે અને તેમને જીવતા રાખવા માટે પ્રાર્થના કરતા હતા. તેમને દઢ આશા હતી કે એક દિવસ તેઓ જરૂર પોતાના ઘરે પાછા ફરી શકશે. એમની વચ્ચે જગડા થતા હતા, પણ એકબીજા સાથે સમજાગભર્યો સંવાદ કરીને સમાધાન સાધી લેતા. ઘણી વાર સિઓન તેમના જગડામાં મધ્યસ્થી અથવા તો એમનો આધ્યાત્મિક સલાહકાર બનતો. આ રીતે તેઓ અંદરોઅંદર લડ્યા વગર જીવિત રહ્યા.

આ રહેઠાળ દરમિયાન સ્ટીફન નામનો કિશોર એક વખત ખડક પરથી પડી ગયો અને તેના એક પગનું હાડકું ભાંગી ગયું. તો બાકીના કિશોરોએ તેની સંભાળ લીધી અને પરંપરાગત ટોંગન ઔષધિઓ અને દરિયાઈ પાણી વડે તેની સારવાર કરી. બે કે ત્રણ મહિના પછી તેનો ઘા રુઝાઈ ગયો, પણ તેના પગ પર તે ઘાની નિશાની રહી ગઈ.

૧૮૯૯માં ટોંગાની આસપાસ સફર કરતા ઓસ્ટ્રેલિયાના સાહસવીર પીટર વોનરિ ટાપુ પર કાંઈક સણગતું જોયું અને એ તરફ ગયો. એક લાંબા વાળવાળા નજી કિશોરને ખડક પરથી કૂદીને મહામહેનતે પાણીમાં તરીને તેની નૌકા તરફ આવતો જોયો. તેની પાછળ બીજા પાંચ જંગલી કિશોરો તેને દેખાયા. આ જોઈને એ સ્તબ્ધ બની ગયો. આ કિશોરોએ નાની વાડી, પોલા જાડના થડમાં વરસાદી પાણી સાચવવાની વ્યવસ્થા, વિવિધ વજનવાળી ચીજોનો વ્યાયામ માટેનો અખાડો, બેડમિન્ટનનો વાડો, મરધાનો વાડો અને કાયમી સણગતા ચૂલા સાથેનું એક પરગણું વસાવી દીધું હતું. કિશોરોએ આ સઘણું માત્ર એમના બાહુબળથી બનાવ્યું હતું. તેમની મદદમાં માત્ર એક જૂના ચયપાની ધાર અને એમનું દઢ સંકલ્પબળ જ હતું.

એક વખત આગ સણગાવ્યા પછી તે ૨૪ કલાક સણગયા કરે તેનું ધ્યાન રખાતું, તેથી આમ લગભગ એક વર્ષ સુધી તે આગ સણગતી રહી શકી. આ આગના આધારે તેઓએ બાગકામ, રસોઈકામ અને ચોકી કરનાર માટે આહારની વ્યવસ્થા કરી. પોતે તીભા કરેલા પરગણામાં જીવિત રહેવા ઉપરાંત કિશોરોએ પોતાના મનોરંજન અને કર્મકાંડ માટેની વ્યવસ્થા પણ તીભા કરી દીધી હતી. ઘસડાઈને આવેલા લાકડાના ટુકડા અને નાળિયેરના અર્ધા કાચલા તેમજ તૂટેલી બોટના છ લોખંડા તાર વડે કોલો ફકીટોએઓ એક કામચલાઉ ગિટાર બનાવી દીધું હતું. ૧૫ મહિના સુધી તેઓ આવા ટાપુ પર રહ્યા.

સાટેભર, ૧૮૯૯માં પીટર વોનરિ આ કિશોરોને બચાવી લીધા, ત્યારે તેની પાસે સામસામી દિશામાં વાત કરી શકાય તેવો રેઝિયો હતો. એણે ટોંગાના નુકુઆલોફા(Nuku'alofa) શહેરના સત્તાધીશો સાથે વાત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. વીસ મિનિટ પ્રત્યુત્તરની રાહ જોયા પછી રડમસ અવાજે ઓપરેટરના ઉદ્ગગારો સાંભળ્યા, “શું તમે તેમને શોધી કાઢ્યા છે ! તેમને તો મરી ગયેલા માનવામાં આવ્યા છે અને તેમની અંતિમવિધિ પણ પતાવી દીધી છે. આ તો કોઈ ચમત્કાર જ કહેવાયા!”

પીટરે તેમને જણાવ્યું કે આ કિશોરો એકદમ જીવંત છે. તેઓ ભૂખશી મરણને શરણ થયા હશે કે દુર્બળ બની ગયા હશે, તેવી સહૃદી માન્યતા ખોટી હરી હતી. ડોક્ટરોએ તેમનાં સંશક્ત શરીર જોઈને તથા ઈજાગ્રસ્ત સ્ટિફનના પગનું હાડકું બરાબર સંધાઈ

'Incredibly important and wise and will set the conversation back by a fresh perspective'
Yuri Kochiyama
'Wise, joyful, hopeful recommends'
Stephen Fry
'The most powerful book I have ever read'
Matt Haig

Human kind

A Hopeful History

Rutger Bregman

Bloomsbury
Author of UTOPIA FOR REALISTS

લેખક બ્રેગમેન અને વ્યુમન કાઈન્ડ

પોલીસે તેમની ધરપકડ કરીને તેમને જેલમાં પૂર્યી પીટર વોર્નર ફરી મદદે આવ્યા અને તાનીલા ઉહિલાને બોટના ૧૫૦ ડોલર આપી તેઓને કેદમાંથી છોડાવ્યા. છેવટે આ કિશોરો હાફ્ફવામાં પોતાના કુંભબીજનો પાસે પાછા આવી શક્યા અને હાફ્ફવા ગામનો નવસો વ્યક્તિનો પરિવાર તેમને ઉમળકાબેર આવકારવા આવી પહોંચ્યો. પીટર વોર્નરે પોતાના પિતાની સિડનીની કંપનીમાંથી રચ્છનામું આપીને એક ફિશિંગ બોટ ખરીદી અને તેના કુંતરીક આ છયે કિશોરોને રાખી લીધા.

મે મહિનામાં કોરોના મહામારીને કારણે લોકડાઉનમાં લોકોને એકલા વસવું પડ્યું ત્યારે બ્રેગમેનની આ કથા ‘ગાર્ડિયન’ અખભારમાં વાઈરલ થઈ. ૧૯૩૪માં પ્રકાશિત થયેલી વિલિયમ ગોલ્ડિંગની કાલ્પનિક ધારણાઓથી રચાયેલી નવલકથાથી વિપરીત બ્રેગમેને (Humankind: A Hopeful History (Bloomsbury; 496 pages; Rs 699) કોરોનાની કટોકટીમાં માનવસમાજ સમક્ષ એના આશાસ્પદ ઈતિહાસના આ પુસ્તકનું સર્જન કર્યું. એ સવાલ કરે છે કે શું આ વિચિત્ર નથી લાગતું કે આપણે દાયકાઓથી આપણાં બાળકોને અંધકાર તરફ પ્રેરતી કથા વાંચવા મજબૂર કરીએ છીએ? આપણે બાળકોને હકીકતમાં શું બન્યું હતું તે વાત પણ જણાવવી જોઈએ. બ્રેગમેન કહે છે કે ‘વિદ્યાની અનેક શાખાઓમાં સંશોધન કરતાં વૈજ્ઞાનિકોને હું સમજયો છું કે તેઓ માનવપ્રકૃતિ માટે આશાસ્પદ દાખિબિદ્ધ ધરાવે છે, પણ તેઓ ઘણી વાર એકબીજાના મંત્વને જાણતા હોતા નથી. આથી મને લાગે છે કે આ ટપકાંઓને જોડવા માટે અને કંઈક ઉચ્ચ પ્રકારે બની રહ્યું છે તે દશર્વિવાની જરૂર છે.’ અને આમ કહીને બ્રેગમેને પોતાના ૪૮૮ પૃષ્ઠના ગ્રંથમાં ઈતિહાસની કેટલીય ઘટનાઓમાંથી આ સત્ય તારવવા પ્રયાસ કર્યો છે.

આ પુસ્તક વિશે યુવલ નોઓા હરારી કહે છે, “ ‘Humankind’ Challenged me and made me see humanity from a fresh perspective.”

માનવપ્રકૃતિને આ નવી દાખિએ આપણે વિચારીશું ખરા ?

— કુમારપાણ દેસાઈ

દિવાળી ને રંગોળી – આપણી અને કુદરતની !

થોડા દિવસો પછી દિવાળી આવશે. આ વર્ષની કોવિડ-૧૯ની આજાને કારણે ખૂબ જ મર્યાદામાં રહીને આ તહેવારની ઉજવણી કરીશું. દિવાળીના તહેવાર સાથે ફટકડા, રંગોળી, લક્ષ્મીપૂજા જેવા કેટલાક પ્રસંગો વણાઈ ગયા છે. તેમાંય ઘરઅંગણે રંગોળી પૂરવાની એક પરંપરા રહી છે. દેશના દરેક પ્રાંતમાં રંગોળીનું વિશિષ્ટ મહત્વ છે જ. ઓસરી કે ફળિયામાં કોઈ એક ખાસ જગ્યા પર રંગોળીને ઉઠાવ આપવા માટે માટીનું લીપણ કરી, તેના પર રંગોળી પૂરવામાં આવે છે. એક સમયે દિવાળીના કામ અને તેની ઉજવણીમાં આપણાને સમય જ નહોતો મળતો જયારે આ વર્ષે ઘરમાં સમય જ સમય હશે. ઘરઅંગણે રંગોળી કાઢવાનો પૂરતો સમય આપણી પાસે હશે. રંગોળાના માધ્યમ અને વિષયના વૈવિધ સાથે આ વર્ષની રંગોળીમાં આપણી કલ્યાણાશક્તિ અને સર્જનાત્મકતા ભરપૂર ભીલશે. આ બ્રહ્માંડ સર્જનહાર પણ રંગોળી કરે છે. કુદરતની રંગોળી આપણાને ખૂબ વિશાળ તેમ જ વૈવિધસમબર લાગે છે. આપણી નજર ન પહોંચે ત્યાં સુધી કુદરતની રંગોળી વિસ્તરે છે. વિજ્ઞાનીઓ અને બગોળવિદો મોટા અને આધુનિક દૂરભીનથી બ્રહ્માંડને જ્ઞાનવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ આપણી નજર તો પૃથ્વીના ગોળા પર જ સીમિત થઈ જાય છે. આપણી લ્હાલી પૃથ્વીને પણ કુદરતે અનેક રંગોથી સજાવી છે. અરે ! રંગો માટેનું સાધનવૈવિધ પણ અપાર છે. વિજ્ઞાનીઓએ આપણાને કુદરતના રંગ-માધ્યમની ઓળખ કરાવી છે - કરાવે છે. આ જ છે કુદરતની રંગોળી! કુદરતે રેખાલા પરવાળાથી લઈને વનસ્પતિ સુધી અનેક જીવો અફાટ રંગવૈવિધ ધરાવે છે. કુદરતના આ હરતાફરતા રંગો છે. રંગોળી તો રચાય છે સપાઠી ઉપર. કુદરતે આ પૃથ્વીના ગોળાની સપાઠી પર સુંદર રંગોળી રચી છે. તેના રંગવૈવિધ માટે કરેલી કરામતને આપણા વિજ્ઞાનીઓએ ઓળખી બતાવી.

કુદરતે સમુદ્રનું પારદર્શક પાણી ભૂરું દેખાય તેવી વ્યવસ્થા કરી જ છે. પાણીના અણુઓને કારણે સપ્તરંગી સૂર્યકિરણ વિશિષ્ટ રીતે વિવર્તન (Diffraction) પામે છે અને આપણે વિવિધ પ્રકારના ભૂરા રંગો જોઈએ છીએ. પારદર્શક પાણી શુંવ પ્રદેશો પાસે કે પછી ઠંડા વાતાવરણયુક્ત સ્થળે થીજુ જઈને કુદરતની રંગોળીનો સફેદ રંગ ધારણ કરે છે. પાણી જયારે થીજુ જાય ત્યારે તેમાં નાના પરપોટા રૂપે હવા કેદ થઈ જાય છે. થીજેલા પાણીની અંદર કેદ હવાના કણો બરફના કે પછી હિમકણોના (Snow) સફેદ રંગ માટે જવાબદાર છે. ભૂરા અને સફેદ રંગોથી સંતોષ ન થતાં કુદરતે ધરતી પર રંગવૈવિધ ઉમેર્યું.

ગુજરાતમાં આપણે તો શુભ પ્રસંગોએ જ રંગોળી કાઢીએ છીએ પણ પારસીઓના આંગણામાં દરરોજ રંગોળી જોવા મળે. દક્ષિણ ભારતમાં પણ રોજ ઘરઅંગણે રંગોળી કાઢવાનો રિવાજ છે. એમની રંગોળી ચોખાના લોટથી બનેલા ફક્ત સફેદ રંગની હોય

છે. સામાન્ય રીતે ચિરોડીના ભૂકાને રંગોળી માટેના વિવિધ રંગો બનાવવામાં આવે છે. ચિરોડી એ એક પ્રકારનું ખનિજ છે જેણે ‘જિપ્સમ’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ખાતરથી લઈને ઘરમાં પ્લાસ્ટર જેવા તેના બીજા પણ અનેક ઉપયોગો છે. દુનિયાના ઘણા દેશોમાં મળી આવતું આ ખનિજ ભારતમાં રાજ્યસ્થાન ઉપરાંત ગુજરાત અને જમ્બુ-કાશ્મીરમાંથી પણ મળી આવે છે. જોકે મોટા ભાગનો હિસ્સો તો રાજ્યસ્થાનનો જ છે. ચિરોડીના સ્ફટિકો પ્રકાશમાં ચમકે છે. આ ચમકથી રંગોળીમાં નિખાર આવે છે. ગુજરાતની કાળાશ પડી માટી પર રંગોળી માટે જો લાલ માટીનું લીપણ કરવામાં આવે તો રંગોળી વધુ નીખરી ઊઠે. આપણા પાડોશી રાજ્ય મહારાષ્ટ્રના સાતારા જિલ્લાની પર્વતમાળા પર લાલ માટી છે. અરે ! ગુજરાતમાં કાળી માટી અને તેની બાજુમાં લાલ માટી ! તો વળી આજે પણ મહારાષ્ટ્ર પ્રતાપ અને ચેતકની શૌર્યગાથા કહેતી હલ્દી ઘાટીની પીળી માટીને કેમ ભુલાય ? કાળી માટીની એક બાજુ લાલ અને બીજી બાજુ પીળી માટી ! કુદરતની કરામત તો જુઓ ! અવનીની કાયા પર અવનવા રંગોળીની માટીથી જાડો સજાવી એણે રંગોળી !

કુદરતમાં થયેલી અભજો વર્ષોની પ્રક્રિયા પછી માટીનું આ સ્વરૂપ સાંપુર્ણ છે. લિથોસ્પિયર (શિલાવરણ) તરીકે ઓળખાતું પૃથ્વીનું બાધ્ય પડ, જીવસૂદ્ધ અને જલાવરણ પૃથ્વીના વાતાવરણના સીધા સંપર્કમાં આવે ત્યારે અભજો વર્ષો વરણાં પછી માટીનું સ્વરૂપ ઘડાય છે. બીજી રીતે કહીએ તો માટી એ ખનિજો, જૈવિક પદાર્થો, વાયુ, પ્રવાહી જેવાં અનેક કુદરતી તત્ત્વોનું મિશ્રણ છે. જોકે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી આપણી ભૌતિક લાલસાએ માટીને પણ કુદરતી રહેવા દીધી નથી. ખેર ! આજે તો આપણે અવનીની ત્યાચા જેવી વિવિધરંગી માટીની વાત કરવી છે.

ભૌતિક, રાસાયણિક અને જૈવિક પ્રક્રિયાના બદલાવને કારણે માટી સતત પરિવર્તનશીલ રહી છે. આ પરિવર્તન અત્યંત ધીમું હોવાથી આપણી નજરે ચઢતું નથી. કુદરતે માટીને ચાર મહત્વાનાં કામ સોંપેલાં છે. વનસ્પતિસૂદ્ધિનો વિકાસ કરવો, જળનો સંગ્રહ, પુરવઠો અને શુદ્ધીકરણ કરવું, વાતાવરણને સંશોધિત કરવું તેમજ અનેક જીવાને આશ્રય આપવો. તદ્વારાંત તે જૈવિક (ઓર્ગનિક) પદાર્થોનું વિઘટન કરી નવા સજીવો માટે આશ્રયસ્થાનનું નિર્માણ કરતી રહે છે. જમીનની છિદ્રાળું રચનાને લીધે તે વાયુ અને પ્રવાહી – ખાસ કરીને પાણીને સમાવી શકે છે. આમ ભૌતિકશાસ્ત્રની રીતે જોઈએ તો માટીમાં પદાર્થની ત્રાણેય સ્થિતિ – ધન, પ્રવાહી અને વાયુ – નો સમન્વય છે. વાતાવરણ અને જૈવિક પરિબળોથી સતત પ્રભાવિત રહેતી જમીનની લાક્ષણિકતા વિસ્તાર પ્રમાણે અલગ અલગ હોય છે માટે જ તેના યથાર્થ ઉપયોગ માટે ખેતીવાડી અને સિવિલ એન્જિનિયરિંગમાં માટી-પરીક્ષણનું વિશેષ મહત્વ છે. હા, જમીન કે માટી અને ધૂળ વચ્ચે સામાન્ય ગેરસમજ કરવામાં આવે છે. ધૂળ એ વિસ્થાપિત માટી છે.

માટીને જોતાં જ તેના રંગની સૌપ્રથમ છાપ આપજા માનસપટ પર પડે છે. તેમાં પણ જો જુદો રંગ હોય તો એક અમીટ છાપ છોડે છે. વૈશ્વિક રીતે જોઈએ તો અમેરિકાની મિસિસિપી નદી લાલ રંગના કાંપનું વહન કરે છે; ચીનની નદીનો કાંપ પીળા રંગનો

છે. જંગલ અને ધાસિયા વિસ્તારની મારી જૈવિક દ્રવ્યોથી (ઓર્ગેનિક મેટર) સમૃદ્ધ હોય છે જેણે કારણે તેનો રંગ શ્યામ થાય છે. સામાન્ય રીતે મારીનો રંગ તેમાં રહેલા જૈવિક દ્રવ્યોની માત્રા, ખનિજની માત્રા, પાણી વહેવાની પરિસ્થિતિ તેમજ ઓક્સિડેશનની (અતિ મંદ દહન) માત્રા પર અવલંબે છે. હા, મારીના રંગ પરથી તેની લાક્ષ્ણિકતા અંગે તાગ મેળવી શકતો નથી. મારીના મોટા ભાગના રંગો તેમાં રહેલા લોહયુક્ત વિભિન્ન ખનિજોને આભારી છે. જેમ કે મારીમાં લોહ તત્ત્વયુક્ત ખનિજની હાજરી તેને પીળો કે લાલ રંગ આપે છે. જૈવિક દ્રવ્યોનું વિઘટન થતાં મારી કાળો અથવા ભૂખરો રંગ ધારણ કરે છે. મારીમાં ભણેલા મેળેનીઝ, સફ્કર કે નાઈટ્રોજનનાં ખનિજો તેને શ્યામ બનાવે છે. કેલ્સાઈટ નામનું ખનિજ સૂક્ષ્મ પ્રદેશની મારીને ગોરી બનાવે છે. કુદરતની બલિહારી તો જુઓ, ગ્લુકોનાઈટ નામનું ખનિજ મારીને દુર્લભ લીલો રંગ પણ આપે છે. ગ્લુકોનાઈટ લોહ અને પોટેશિયમયુક્ત અભરખ વર્ગનું ખનિજ છે. જોકે આ લીલી મારીને લીલી રેતી કહેવું વધુ યોગ્ય કહેવાશે. હા, મારીના રંગ ઉપર વાતાવરણના બદલાવની પણ અસર થાય છે. ભારત સરકારે દેશના વિવિધ વિસ્તારોની મારી અંગે અવિહૃત નકશા બનાવ્યા છે. આજે આપણે મારીના રંગો વિશે વાત કરીએ છીએ માટે આ સંદર્ભમાં નકશા પર નજર નાખીશું. કાળા રંગની મારી મુખ્યત્વે ગુજરાત અને તેને અડીને આવેલા મધ્ય ભારતમાં છે. કચ્છના કેટલાક વિસ્તારો સહિત દેશના પૂર્વીય તેમજ દક્ષિણ પૂર્વીય વિસ્તારોમાં લાલ રેતાળ મારી છે. જ્યારે પદ્ધિમનો તઠીય વિસ્તાર, પૂર્વોત્તરનો કેટલોક ભાગ તેમજ દક્ષિણ અને પૂર્વના છૂટાછવાયા વિસ્તારમાં લાલ ચીકણી મારી છે. બિહાર અને ઓડિશાના કેટલાક ભાગોમાં લાલ અને પીળી મારીનું મિશ્રણ પણ જોવા મળે છે. આપણે તો આંગળીને વેઢે ગળી શકાય તેટલા જ મારીના રંગોથી પરિચિત છીએ પરંતુ ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓના મતે મારીના એકસો સિસેર જેટલા વિભિન્ન રંગો હોય છે જે મોટે ભાગે કાળા, ભૂખરા, લાલ, સફેદ કે રાખોડી રંગની ઝાંયના હોય છે. ફળદૂપતાની દાણાએ જોઈએ તો જેમ ઘેરો રંગ તેમ તે જમીન વધુ ફળદૂપ કારણ કે મારીનો ઘેરો રંગ જૈવિક દ્રવ્યોના વિઘટનને લીધે હોય છે. રાખોડી જમીન પાણીના પ્રવાહ માટે નબળી હોય છે તો લાલ મારી ભૂખ જ નબળી માનવામાં આવે છે. જોકે મારીના રંગને તેની ફળદૂપતા સાથેના સંબંધના સામાન્ય નિયમો ઘણી વખત ભામક હોય છે. કેટલીક વખત ઘણી જ નબળી મારી કાળા રંગની દેખાય છે તો સમૃદ્ધ અને તંહુરસ્ત જમીન લાલ રંગની પણ હોય. એક વાત ચોક્કસ છે કે મારીમાં બેજની માત્રા વધુ હોય તો તે વધુ ઘેરા રંગની દેખાય છે.

કુદરતની રંગોળીના રંગોળીની વાત કરતાં કરતાં આપણે સ્વાભાવિક રીતે જ મારીના ગુણધર્મોની વાત કરી લીધી. ધરતી ઉપર અનેક જગ્યાએ રણપ્રદેશો આવેલા છે. રણની રેતીને પણ વિવિધરંગી બનાવી કુદરત પોતાની રંગોળીને આગવી રીતે જ સજાવે છે. રેતીનું નિર્માણ ખડકોમાંથી થાય છે. પિતૃ ખડકોમાં રહેલા ખનિજ મુજબ રેતીનો રંગ હોય છે. કવાર્ટ્જ ખનિજ સફેદ રેતીનું નિર્માણ કરે છે તો ફેલ્સ્પાર અને કવાર્ટ્જ ખનિજોના સંયોજનથી રેતીનો રંગ પીળો બને છે. લોહયુક્ત રેતી લાલ રંગની હોય છે તો વળી જવાળામુખીના ખડકોથી બનેલી રેતી કાળા રંગની હોય છે. ન્યૂ મેક્સિકોમાં

(અનુસંધાન ૨૦મા પાને)

ગુરુત્વમાનિતા

મારા એક ભિત્રને એક વાર એક કો-ઓપરેટિવ બેન્કનું ફોર્મ આપી મેં કહ્યું, ‘મારે આ બેન્કમાંથી લોન લેવાની છે. તમારે મારા જામીન થવાનું છે.’ ફોર્મ ઉપર ખોપરીનું ચિત્ર નહોતું, ને ‘ભય - વીજળીનું દબાણ ૪૪૦ વોલ્ટ’ - એવું લખાણ પણ નહોતું; તોયે ભિત્રે બીતાં બીતાં ફોર્મ હાથમાં લીધું. બેન્કનું નામ વાંચતાં જ એ ચમક્યા : ‘અરે! આ બેન્કમાંથી તો તેં લોન લીધી છે ને ? એ વખતે પણ હું જામીન થયો હતો એટલે બેન્ક તરફથી, તું પૈસા ભરતો નથી, એવી નોટિસ પણ મને મળી છે. હું તને આ બાબતમાં ફોન કરવાનો જ હતો ત્યાં તો તું...’

‘હા, એ ખરું છે, માટે જ તો મારે લોન લેવી છે. આ લોનમાંથી હું આગલી લોનનાં નાણાં ચૂકવીશ અને થોડા પૈસા વધશે એનો અન્ય લેણદારોના આત્માની શાંતિ કાજે ઉપયોગ કરીશ.’

‘પછી આ લોનનાં નાણાં...’

‘એ ચૂકવવા માટે વળી ફરી લોન ! સહકારી બેન્ક છે તે આટલો સહકાર તો આપશે જ ને ?’

આ પછી ભિત્રે સહી કરી આપી. તેમ છતાં એક લોનનાં નાણાં ભરપાઈ ન કરનારને બીજી લોન આપવા બેન્ક ડેવલિપરી રીતે તૈયાર થઈ શકે એ વાત તેમને ગળે હજુ ઊતરતી નહોતી. એમણે કહ્યું, ‘તને લોન આપવા તૈયાર થનાર બેન્ક મેનેજરની સાહસિકતા માટે મને ખરેખર માન થાય છે.’

‘બેન્ક મેનેજર મને ડેવલ લોન આપે છે એટલી જ વાત નથી; મારી જામીનગીરી પણ માન્ય રાખે છે. હું સાતેક જણાનો જામીન પણ હું.’

હવે તો ભિત્ર ખરેખર આભા બની ગયા. એમણે કહ્યું, ‘તું તારે ભરવાના પૈસા તો ભરી શકતો નથી ને બીજા દેણદારો પૈસા નિયમિત ભરશે એની ખાતરી આપે છે, ને એ ખાતરી બેન્ક માન્ય પણ રાખે છે. ખરું છે, આ બધું ! કદાચ થોડા વખતમાં આ બેન્ક ફડ્યામાં જાય અને એનું ફર્નિચર સસ્તામાં મળતું હોય તો મને કહેવડાવજે.’

‘એવું હશે તો તમારી પાસેથી પૈસા ઉછીના લઈ હું જ એ ફર્નિચર ખરીદીશ ને પછી તમારું લેણું ચૂક્તે કરવા વળી બીજી કોઈ બેન્કમાંથી લોન લઈશ’ મેં કહ્યું.

આ જગતમાં ઘણા માણસો અમારા આ ભિત્ર જેવા હોય છે. દેણું કરવા તરફ અને દેણું કરનારા તરફ ભારે સૂગની નજરે જોતા હોય છે. ‘આપણા માથે તો પાઈનુંયે દેવું નહીં’ આવું કહેવામાં તેઓ ગૌરવ અનુભવતા હોય છે. આવા લોકોનો વિચાર કરું હું ત્યારે બુદ્ધની કરુણા મારાં નેત્રોમાં ઊભરાય છે, ઈસુનું ઔદાર્ય મારા હૃદયમાં પ્રગટે છે ને હું પ્રાર્થું હું, ‘હે પરમ પિતા, એમને બિચારાંઓને માફ કરી દે. દેવું કરવું એ કેવી ઉમદા પ્રવૃત્તિ છે એની એમને ખબર નથી.’

‘દેવું કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેતા માણસને અપાતા ઉપદેશમાં એક વાક્ય અચૂક હોય છે : ‘પછેડી પ્રમાણે સોડ તાણતાં શીખો ભાઈ, નહીં તો બરબાદ થઈ જશો.’ કેટલાક ભોગા માણસો આ ઉપદેશ જીવનમાં ઉતારવા મથ્યા કરે છે. આવા બિચારા લોકો જિંદગીભર ટૂટિયું વાળીને પડવા રહે છે, જ્યારે સાચા સાહસવીરો પછેડી પ્રમાણે સોડ તાણવાને બદલે સોડ પ્રમાણેની પછેડીની શોધમાં નીકળે છે.

દેવું કરવાથી માણસ ઉદ્ઘમી બને છે અને ઉદ્ઘમ કરવાથી જીવનનો વિકાસ થાય છે. મારા કથનના પૂર્વાર્થ અંગે તમે જલદી સંમત નહીં થાઓ તે હું જાણું છું. પણ જીવનમાં ગંભીર રહસ્યો થોડાં જિટિલ હોય છે અને એ સમજવા માટે થોડી પાત્રતા કેળવવી પડે છે. દેવું કરીને તમે રેડિયો લીધો, દેવું કરીને તમે ટેપરેકર્ડ લીધું, દેવું કરીને તમે ટીવી લીધું, દેવું કરીને તમે મકાન બંધાવ્યું – તો એ ઝાણ ફેડવા તમે પુરુષાર્થ તો કરવાના જ ને ? માથે દેવું હશે તો આઈ વાગ્યે ઊઠારો માણસ છ વાગ્યે ઊઠીને કામે ચડવાનો. આપણા રાખ્યને ઉદ્ઘમશીલ બનાવવું હોય તો સરકારે નાગરિકોને દેણું કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. આવકવેરો ભરનાર પ્રત્યેક નાગરિક માટે દેણું કરવાનું ફરજિયાત હોવું જોઈએ. (બાકીના માટે તો ફરજિયાત હોય જ છે). મારા જેવાને તો આવકવેરો ભરવા માટે પણ દેવું કરવું પડે છે !) હાલ બચતની રકમ આવકવેરાની ગણતરી વેળા બાદ મળે છે તે પ્રથા બરાબર નથી. બચત કરનારાંઓ તો ભવિષ્ય માટે નચિત બની જવાના. પરિણામે એમની ઉદ્ઘમની ભાવના ક્ષીણ થતી જવાની. એને બદલે ભારતીય નાગરિક જે-તે વર્ષમાં જેટલું દેવું કરે તેટલી રકમ આવકવેરાની ગણતરી કરતી વખતે એને બાદ મળે – આવી પ્રથા દાખલ કરવી જોઈએ. આમ થશે તો ભારતના નાગરિકો દેણું કરવા પ્રેરણો. સરકાર પણ દેવાદાર ને નાગરિકો પણ દેવાદાર – આમ સરકાર અને પ્રજા વચ્ચે ભાવનાત્મક ઐક્ય સ્થપાણે. આપણો દેશ ગરીબ હોવા છતાં, સરકાર દેણું કરી શકે છે એટલે સરકારમાં બેઠેલા લોકોને ગરીબાઈ ભોગવવી પડતી નથી, એમનું જીવનધોરણ ધાણું ઊંચું હોય છે. પ્રજા પણ દેણું કરવા માંડે તો એનું જીવનધોરણ પણ અવશ્ય ઊંચું જાય ! આજે સાઢું ટીવી ઘરે ઘરે છે, એને બદલે એલ.સી.ડી. ટીવી ઘેર ઘેર હોય; આજે સ્કુટર હોવાનું સામાન્ય છે, પછી કાર હોવાનું સામાન્ય બની જશે. આ દેવું ચૂકવવા સૌ ઉદ્ઘમી બની જવાનાં ને પરિણામે થોડા જ વખતમાં રાખ્યમાં એક નવી ચેતના વાપી જવાની. વળી, એક પેઢી આટલું મોટું દેણું કરે એટલે એના જીવનકાળમાં તો એ ઝાણ ફેડવાનું જ નહીં. આજે ધણાં માબાપ સંતાનોને વારસામાં અઠણક સંપત્તિ આપતાં જાય છે ને પરિણામે શ્રીમંતુ માતાપિતાનાં સંતાનો એશાચારામી બની જાય છે. એને બદલે દેવાદાર માબાપ એનાં સંતાનોને વારસામાં અઠણક દેવું આપતાં જશે. પરિણામે એમનાં સંતાનોનું જીવન ઉદ્ઘમથી ભર્યું ભર્યું રહેશે. આમ, પેઢી-દર-પેઢી દેવું ને પેઢી-દર-પેઢી વિકાસ ! વળી, આજે વારસામાં પૈસા, જમીન, મકાન, જેવેરાત વગેરે આપવાની પ્રથા છે. એટલે ભાઈઓમાં એની વહેંયણી અંગે જગ્ઘા થાય છે. બાપની મિલકત માટે સગા ભાઈઓ કોઈ ચે છે, એને બદલે વારસામાં જો દેણું મળતું હોય તો ‘મારા કરતાં મારા ભાઈને વધુ હોજો’ એવી ભાવના સૌમાં પગટે. ભાઈઓમાં સંપ વધે એટલે સમાજમાં સંપ વધે, સમાજમાં સંપ વધે એટલે રાખ્યમાં સંપ વધે. અને આમ થાય તો ગાંધીજનું રામરાજ્યનું સ્વભ સિદ્ધ થાય.

દેવું કરનારને ઊંઘ નથી આવતી એવી એક માન્યતા છે. આપણા લોકસાહિત્યમાં એક દુહો છે :

નીદર ન આવે ત્રાજ જણાં, વો સખી કિયાં ?

પ્રીતવધોયાં, બહુરણિયાં, ખટકે વેર હિયાં ?

જેને પ્રિયપાત્રથી વિભૂતા પડવું પડ્યું હોય, જેને માથે બહુ દેવું હોય, ને જેના હદ્યમાં વેર ખટકઠું હોય એવા ત્રાજ જણાને નીદર આવતી નથી એવો આ દુહાનો અર્થ છે. ‘પ્રીતવધોયાં’ ને ‘ખટકે વેર હિયાં’વાળા માણસોને ઊંઘ નથી આવતી એવું સ્વીકારવામાં મને વાંધો નથી. પણ જેને માથે દેવું હોય તેને ઊંઘ નથી આવતી એવાતમાં કર્દી તથ્ય લાગતું નથી. જેણે ઉછીના પૈસા આચ્છા હોય એને ઊંઘ ન આવે એ સમજી શકાય. પણ જેણે દેણું કર્યું હોય તેને શા માટે ઊંઘ ન આવે ? ઊલટું, પૈસા ઉછીના મળવાને કારણે એની બધી ચિંતાઓ દૂર થઈ હોય છે, એટલે એને તો પ્રગાહ નિદ્રા આવતી હોય છે.

એક વાર એક સોસાયટીમાં ઉપરના માળે રહેતા એક ભાઈએ નીચે ભૌંયતળિયાના ફ્લેટમાં રહેતા ભાઈને પૈસા ઉછીના આપેલા. આવતા મહિનાની પહેલી તારીખે પોતે અચ્યુક પૈસા પાછા આપી દેશે એવું વચ્ચન પણ એ ભાઈએ પોતાને ઉછીના પૈસા આપનારને આપેલું. એ મહિનાની એકત્રીસમી તારીખે મધરાતે ઉપરના માળે રહેતા ગૃહસ્થના ફ્લેટની ઘંટી રણકી ઉઠી. આંખો ચોળતાં ચોળતાં એમણે બારણું ઉઘાડ્યું - તો એમણે ઉછીના પૈસા લઈ જનાર ભાઈને જોયા. એમના ઘરે કોઈ સાજું-માંડું થયું હશે એમ ધારી પેલા ગૃહસ્થે પૂછ્યું, ‘કેમ કોઈની તબિયત...’

‘ના, તબિયત તો સૌની સારી છે, પણ...’

‘પણ શું ?’ કર્દીક વિશેષ અમંગળ બન્યાની આશંકાથી પેલા ગૃહસ્થે પૂછ્યું.

પેલા ભાઈએ કહ્યું, ‘આવતી કાલે મારે તમને મેં તમારી પાસેથી ઉછીના લીધેલા હજાર રૂપિયા પાછા આપવાના છે, પણ તે હું આ પહેલી તારીખે નહીં આપી શકું એમ લાગે છે. નાટકમાંથી સીધો ચાલ્યો આવું છું. જરા મોંટું તો થયું છે, પણ મને થયું તમને કહેતો જાઉિ.’

‘પણ આ વાત તો તમે મને આવતી કાલે પણ કહી શક્યા હોત.’

‘હા, એ ખરું, પણ આવતી કાલે તો પૈસા આપવાનો વાયદો છે. વાયદો કર્યા પછી પૈસા ન આપવા એ ઠીક નહીં. એના કરતાં અગાઉથી ના કહેવી એ ખાનદાની ગણાય.’ આટલું કહી એ તો ગયા ને પોતાના ફ્લેટમાં જઈ ઘસધસાટ ઊંઘી ગયા. પણ જેમણે પૈસા ઉછીના આચ્છા હતા તે બિચારાના પૈસા જ મોડા ન થયા, ઊંઘ પણ મોડી થઈ. ‘હવે આવતે મહિને પણ આ માણસ પૈસા આપશે કે નહીં’ એ બિચારે એમને ક્યાંય સુધી ઊંઘ આવી નહીં.

શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશ પછી અર્જુન જેમ છિન્નસંશય થયો હતો તેમ આ લેખ વાંચ્યા પછી ઋષા (દેવ) વિશેના તમારા સંશયો નિર્મૂળ થશે તો મારો પરિશ્રમ સાર્થક ગણાશે.

— રત્નલાલ બોરીસાગર

અનલોક પછી અર્થતંત્રનું ભાવિ

વર્ષો બાદ કોઈ અવાવરું ઘર ખોલીએ અને ઉધઈના ઉપદ્રવના કારણો અનેક વસ્તુઓ જીજશીર્ણ થયેલી જોવા મળે તેમ અર્થતંત્રનાં અનેક ક્ષેત્રોની પરિસ્થિતિ વિકટ છે. તા. ૨૫ માર્ચ, ૨૦૨૦થી ૩૧ મે, ૨૦૨૦ના ૬૮ દિવસોના વિશ્વના સૌથી કડક ‘લોકડાઉન’ બાદ ૧લી જૂન, ૨૦૨૦થી શરૂ થયેલું ‘અનલોક-૧’ ૧લી ઓક્ટોબર, ૨૦૨૦થી ‘અનલોક-૫’ સુધી પહોંચ્યું છે. વર્ષ ૨૦૨૦ના ત્રણ જ માસ બાકી છે ત્યારે ભારતીય અર્થતંત્ર અંગે વિશ્વભરના અર્થશાસ્ત્રીઓ, રેન્કિંગ કંપનીઓ અને લોકો ભિન્ન ભિન્ન મંત્ર્ય ધરાવે છે.

સામાન્ય ધારણા એવી છે કે નાણાકીય વર્ષ ૨૦૨૦-૨૧ દરમિયાન ભારતીય અર્થતંત્રમાં ૮ ટકાથી ૧૧ ટકાનો ઘટાડો થશે. જોકે નિષ્ણાતોનો આશાવાદી અભિપ્રાય એવો છે કે વર્ષ ૨૦૨૧-૨૨ માં આપણા અર્થતંત્રનો વિકાસદર ઈથી ૧૧ ટકા રહેશે. આ ધારણા પાછળ રરીની શોધ, તેનો વ્યાપક ઉપયોગ અને અસરકારકતા તેમજ લોકોની શિસ્ત અને સહયોગ હોવાની પૂર્વશરતો પણ છે. ભારત સરકારે તેના બજેટમાં આ વર્ષમાં રૂ. ૮ લાખ કરોડ જેટલી નાણાકીય ખાખ અંદાજી હતી પણ કમન્સિબે પ્રથમ પાંચ માસમાં જ આટલી જંગી નાણાકીય ખાખ ઊભી થઈ છે. લોકડાઉનના સમયમાં નહિવત્તુ આવક થાય તે સમજ શકાય તેમ છે. આગામી મહિનાઓમાં ખાધનો દર નીચો રહેશે તેવી માન્યતા માટે વાજબી કારણો છે. હાલ મુખ્ય કર જી.એસ.ટી. દ્વારા થતી આવક ફરી પ્રતિ માસ રૂપિયા એક લાખ કરોડ આસપાસ પહોંચી રહી છે. દેશમાં જાહેર નાણાના ઉપયોગ અંગે ચિંતા સેવવામાં આવી રહી છે કે ખર્ચની અગ્રતા નક્કી કરવામાં કેન્દ્ર અને રાજ્યોની સરકારો થાપ ખાઈ રહી છે. સામાન્ય માણસની ખરીદશક્તિ વધે તે માટે જે બર્ચ થવો જોઈએ તેમાં વિનંબ અને ઉપેક્ષા જોવા મળે છે.

સરેરાશ કરતાં લગભગ દોઢો વરસાદ વરસતાં ખરીફ પાકનો વિસ્તાર વધ્યો છે. અતિવૃષ્ટિના કારણે થયેલા નુકસાન પછી પણ ગત વર્ષના ૧૪.૩૪ કરોડ ટનની જગ્યાએ આ વર્ષે ૧૪.૫૦ કરોડ ટનના કુલ ઉત્પાદનનો અંદાજ છે. ખરીફ ઝતુનો મુખ્ય પાક ચોખા છે. ગત વર્ષની જેમ આ વર્ષે તેના ઉત્પાદનનો અંદાજ ૧૦.૨૦ કરોડ ટન છે જે ગત વર્ષની સરખામણીમાં સહેજ વધારે છે. શેરીના ઉત્પાદનમાં ૧૨ ટકાનો વધારો થશે. મુખ્ય વધારો કઠોળના ઉત્પાદનમાં ગત વર્ષના ૭૭ લાખ ટનની તુલનામાં આ વર્ષે ૮૩ લાખ ટનનો પાક થવાની ધારણા છે. બરદાસ્ત અનાજના ઉત્પાદનમાં ૨.૭ ટકાનો ઘટાડો થવા સંભવ છે. વર્ષ ૨૦૨૦-૨૧ના વિકમજનક ખેત-ઉત્પાદન બાદ ખેડૂતોનો મુખ્ય પ્રશ્ન પોષણક્ષમ ભાવો મેળવવાનો છે. મુક્ત બજારના કાયદાઓના કારણે ખેડૂતોને લાખ થશે કે હાનિ તેનાં ચર્ચા-આંદોલનો ચાલી રહ્યાં છે. આશા રાખીએ કે કૃષિક્ષેત્ર આ વર્ષે હથી ૭ ટકાનો વૃદ્ધિ દર નોંધાવે અને કૃષિક્ષેત્રની આવકમાં નોંધપાત્ર

વધારો થાય. જો આમ થશે તો અર્થતંત્ર જડપથી ચેતનવંતુ બનશે. બાવન ટકા લોકો ફૂષિક્ષેત્ર પર નિર્ભર છે. તેમની ખરીદશક્તિ વધશે તો ઉદ્યોગ અને સેવાક્ષેત્રની કામગીરીમાં સુધારો થશે.

હાલ ઉદ્યોગક્ષેત્ર પર કોરોનાના કારણે કોઈ પાબંદી નથી. સાવચેતી સાથે ઉત્પાદન કરવામાં કોઈ અંતરાય નથી. ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે વપરાતી વીજળીનું પ્રમાણ સતત વધી રહ્યું છે અને શ્રમિકો કામ પર પરત આવ્યા છે તેથી ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ અગાઉ જેમ ધર્મધમતી થશે તેવી આશા અસ્થાને નથી. ઉદ્યોગો માટે મુખ્ય પડકાર ઉત્પાદિત વસ્તુઓના વેચાણનો છે. મૂડીવાઈ અર્થવ્યવસ્થામાં ‘ગ્રાહક રાજી છે’ તેમ કહેવામાં આવે છે પણ આજે ગ્રાહક કોરોનાના ડરમાં અને ભવિષ્યની ચિંતામાં જીવે છે. તેને ખર્ચ કરતાં બચત કરવી વધારે સલામત જણાય છે. બેન્કોમાં ડિપોઝિટોનું પ્રમાણ ખાસું વધ્યું છે પણ ધિરાણ માટેની માંગ ઓછી છે. કોરોનાનો વ્યાપ વધતાં છાશવારે લોકડાઉન આવશે તેવી અફવાઓ ફેલાય છે. એક ઉદ્યોગપતિએ માર્મિક રીતે સાચું કહ્યું છે, “‘અર્થતંત્રને અનલોક કરવું જરૂરી છે અને શક્ય હોય તેટલું વહેલું ‘વાઈરસ’નું લોકડાઉન થાય તે જરૂરી છે.’”

સેવાક્ષેત્રમાં અનલોક બાદ આરોગ્યસેવા અભૂતપૂર્વ દ્બાણ હેઠળ છે. શિક્ષણ-સંસ્થાઓ કાર્યરત કરવામાં ખૂબ મોહું જોખમ છે. પરીક્ષાઓ લેવાનું ચાલુ થયું છે. પ્રવાસમાં કમશા: વધારો થઈ રહ્યો છે. ધરમાં જ મહિનાઓ સુધી ગોંધાઈ રહેલાં યુવાન-યુવતીઓ, પરિવારો ફરવા જવા ઉત્સુક છે. તેમની પસંદગી હાલ તો નજીકનાં સ્થળો પૂરતી મર્યાદિત છે. વીમા, બેન્કિંગ, શેરબજાર, ટપાલસેવા વગેરે પુનઃ કાર્યરત થયાં છે. સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ પણ સક્રિય બની છે. હાઈવે, શહેરો અને ગામડાંઓમાં ખાનગી વાહનવ્યવહાર લગભગ પૂર્ણ રીતે ચાલુ થયો છે.

‘અનલોક’ના કારણે કે શિસ્તના અભાવે કોરોના જડપથી ફેલાઈ રહ્યો છે ત્યારે આપણે જવાબદાર નાગરિક તરીકે ચાર બાબતો અંગે જાગૃત રહેવાનું છે :

૧. કોરોનાની સમસ્યા ગંભીર છે. આપણા માટે આ પ્રક્રિયા લાંબા ગાળણનો છે તેમ સમજને સાવચેતીમાં કોઈ બાંધણોડ કે બેકાળજી કરવાના નથી.

૨. સંપૂર્ણ લોકડાઉન હવે શક્ય નથી. ચેપને ફેલાતો અટકાવવા માટે માર્ક, અંતર અને સ્વચ્છતા અનિવાર્ય છે.

૩. આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ ધબકતી રહે તે માટે ડર છોડીને સૌઅં સુરક્ષાના પ્રબંધ સાથે કામ કરતા રહેવું જરૂરી છે.

૪. ગ્રાહકોની ખરીદશક્તિ વધે, વસ્તુઓની માંગમાં વધારો થાય અને ઉત્પાદન, વિતરણ અને વેચાણની સાંકળની દરેક કરી મજબૂત થાય તેવી નીતિઓ અને કાર્યક્રમોને અગ્રતા આપીએ તે આવશ્યક છે.

કોરોના અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે સલામત માર્ગ શોધીને કઠોર પરિશ્રમ અને પૂરતી સાવચેતીથી જ આપણે આ પડકારને સફળતાપૂર્વક પહોંચી વળીશું.

— પ્રવીણ ક. લહેરી

લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ અને પલ્સ ઓક્સિમીટર

માનવી તથા અન્ય પ્રાણીઓ શસનકિયામાં શાસ દ્વારા હવા લે છે. તેમાં ઓક્સિજન વાયુ શરીર ગ્રહણ કરે છે. લોહી દ્વારા તે ઓક્સિજન શરીરના દરેક કોષ સુધી પહોંચે છે. શરીરમાં તે ચયાપચયની કિયામાં અને ઊર્જા પૂરી પાડવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. હવે કેટલો ઓક્સિજન શાસમાં લીધો અને તેમાંથી કેટલો લોહીમાં દાખલ થયો એ જાણવું મહત્વની વાત છે.

શસનકિયા માટે ફેફસાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

શાસમાં લીધેલી હવા ફેફસાંમાં દાખલ થાય છે.

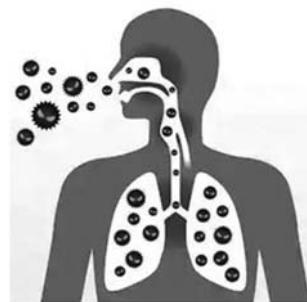
ફેફસાંમાં અનેક નાની રક્તનલિકાઓ હોય છે. તેમાં લોહી આવતું હોય છે. ફેફસાંમાં દાખલ થતું લોહી શાસમાં આવેલી હવામાંથી ઓક્સિજન વાયુ લે છે અને કાર્બનડાયોક્સાઈડ વાયુ પાછો આપે છે. એટલે ઉચ્છ્વશાસમાં નીકળતી હવામાં કાર્બનડાયોક્સાઈડનું પ્રમાણ વધારે હોય છે. આથી તે સહેજ ગરમ પણ લાગે છે. નાક પાસે અંગળી રાખીને આ બાબતની ખાતરી પણ કરી શકાય છે.

તમારા લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ કેટલું છે? રક્તક્ષો કેટલા પ્રમાણમાં ઓક્સિજનનું વહેન કરે છે? શરીર લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જાળવી રાખવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ હોય છે. જો શરીરમાં ઓક્સિજનનું લોહીનું પ્રમાણ યોગ્ય હોય તો તંદુરસ્તી જળવાઈ રહે છે.

મોટા ભાગના વયસ્ક લોકો પણ લોહીમાં ઓક્સિજનના પ્રમાણ વિશે બેખબર હોય છે. ઘણા તબીબો પણ અન્ય ફરિયાદ ન હોય તો આ પ્રમાણ ચકાસતા નથી. જ્યારે શાસ લેવામાં તકલીફ પડે અથવા છાતીમાં દુઃખાવો થાય ત્યારે લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ કેટલું છે તે ખાસ માપવું જોઈએ. આપણે ત્યાં સ્થિતિ એવી છે કે ગંભીર બીમારીમાં પણ ઘણી વખત આ પ્રમાણ અંગે લોકોમાં જાગૃતિ જોવા મળતી નથી. હદ્યરોગમાં, દમ જેવી વ્યાધિમાં કે ફેફસાંને લગતી કોઈ પણ પ્રકારની બીમારીમાં આ પ્રમાણ જાણવું અત્યંત જરૂરી છે. જેથી લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જાળવી રાખવા માટેના ઉપાયથી સાચી દિશામાં સારવાર થઈ શકે.

તમારા લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ ઓછું હોય તો કયા પ્રકારનાં લક્ષણો જોવા મળે અને પછી શું થઈ શકે એ જાણવું પણ જરૂરી છે.

લોહીના ઓછા પ્રમાણને લીધે શાસનળીમાં સોજો આવે; શાસ લેવામાં તકલીફ લાગે, દમ થઈ શકે; ફેફસાં નબળાં પડે; લોહીમાં રક્તક્ષોનું પ્રમાણ ઓછું થાય; હદ્યરોગ થાય; લોહી ગંઠાવાથી ફેફસાંમાં અભિસરણ અટકે જે પક્ષાધાતનું કારણ બની શકે.

આ પરિસ્થિતિમાં ફેફસાં ઓક્સિજનયુક્ત હવા શાસમાં લઈને કાર્બનડાયોક્સાઈડ બહાર કાઢી શકતાં નથી. લોહીમાં ગરબડ ઊભી થવાથી શરીરના દરેક કોષ સુધી લોહી પહોંચાડી શકતું નથી. એટલે લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ ઘટે તો આવું કંઈ પણ થઈ શકે છે. લોહીમાં શર્કરાના પ્રમાણમાં ફેરફાર થવાથી મધુપ્રમેહના રોગીઓને તકલીફ ઊભી થાય છે; એના કરતાં પણ ઓક્સિજનનું ઓછું પ્રમાણ ગંભીર ગણી શકાય.

શરીરમાં લોહીનું પ્રમાણ જાળવા માટેની બે પરીક્ષણ પદ્ધતિઓ મહત્વની છે.

લોહીની તપાસ કરાવીએ વ્યારે તેઓ ધમનીમાંથી લોહી લઈને તેમાં કયા વાયુ કેટલા પ્રમાણમાં છે તે પરીક્ષણ કરતા હોય છે. સાથોસાથ લોહી ઓસ્સિડિક છે કે બેજિક અને બીજાં પરીક્ષણો પણ કરતા હોય છે. પરીક્ષણ માટે લોહી લે તે શિરામાંથી લેવાતું નથી. ધમની દ્વારા ધબકારા પણ ગણી શકાય છે. ધમનીમાં ઓક્સિજનયુક્ત લોહી હોય છે. સરળતાથી લોહી લેવા માટે સામાન્ય રીતે કાંડા પરની ધમનીમાંથી લેવામાં આવે છે.

એક રીતે જોઈએ તો કાંદું સંવેદનશીલ ભાગ છે. શિરા કરતાં ધમની થોડી અંદર હોય છે. કોણી પાસેથી શિરામાંથી લોહી સરળતાથી લઈ શકાય છે. જ્યારે ધમનીમાંથી લોહી લેવામાં થોડી મુશ્કેલી પડતી હોય છે. હવે લોહી લીધા વગર પણ લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ માપી શકાય તે પ્રકારનાં સાધનો ઉપલબ્ધ છે.

આમાં 'પલ્સ ઓક્સિમીટર' તરીકે ઓળખાતું સાધન લોહીમાં રહેલા ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જણાવે છે, સાથોસાથ હૃદયના ધબકારા અને લોહીના પ્રવાહનો વેગ પણ દર્શાવે છે. આ માટે શરીરમાંથી લોહી લેવાની જરૂર પડતી નથી. આંગળીના ટેરવાથી

આ કામ થઈ શકે છે. એનો સિદ્ધાંત પણ સાવ સાદો છે. આંગળી કે કાનની બૂટમાં આ સાધન ભરાવી એક મિનિટમાં લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જાણી શકાય છે. આંગળીમાં રહેલી નાની રક્તવાહિનીઓમાં વહેતા લોહીના પ્રવાહ પર પારકરત કિરણોનો પ્રવાહ ફેંકીને તેમાંથી કેટલા પ્રમાણમાં કિરણો વાયુના અણુઓ પરથી પરાવર્તિત થાય છે તેના દ્વારા કેટલું પ્રમાણ છે તે જાણી શકાય છે. સ્કીન ઉપર જે આંક જોવા મળે તે ઓક્સિજનનું પ્રમાણના (SpO₂) દર્શાવે છે. આ પરીક્ષણમાં માત્ર બે ટકાનો ફેરફાર આવવાની શક્યતા રહેલી છે. બે ટકા વધારે પણ હોય કે બે ટકા ઓછું પણ હોય. પરંતુ આ પરીક્ષણ કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાની જાતે પણ કરી શકે છે. અતિ ઝડપથી પરીક્ષણ માટે આ પદ્ધતિ ઉપયોગી અને સરળ પણ છે. આ માટેનું સાધન આજે બજારમાં સરળતાથી ઉપલબ્ધ છે.

તથીબી ભાષામાં લોહીમાં ફરતા વાયુ માટે PaO_2 અને ઓક્સિજન માટે SpO_2 તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે. આ પરિણામ પરથી સ્વાસ્થ્ય અંગે જાણી સમયસર ઉપાય

કરી શકાય છે. સામાન્ય રીતે તંદુરસ્ત વ્યક્તિ માટે ૮૫થી ૧૦૦ વર્ષે SpO_2 આંક જોવા મળે છે. એમ તો ફેફસાં અંગેની કે શાસની તકલીફ હોય તેવા લોકો માટે ૮૮થી ૮૨ આંક પણ પ્રમાણભૂત ગણાતો હોય છે. નિષ્ણાત તબીબો આ અંગે તમારા માટે કેટલો આંક યોગ્ય ગણાય તે કહી શકે. ઘણા લોકો ૮૮થી ૮૨ના પ્રમાણે પણ તંદુરસ્ત હોય છે. લોહીનું દબાણ માપવા માટેની બીજી એક પદ્ધતિમાં પારાના સંભની ઊંચાઈ માપવામાં આવે છે. આમાં સામાન્ય રીતે ૮૦ અને ૧૦૦ મિલીમીટર પરની ઊંચાઈ હોય તે સ્થિતિ તંદુરસ્ત ફેફસાં માટે સ્વીકારાતી હોય છે.

જો આ પ્રમાણ કરતાં ઓછું પ્રમાણ જોવા મળે તો ગંભીર ગણાય છે. તેને લીધે શરીરની પેશી અને અંગતત્ત્રમાં ગુંચવણભરી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ઓક્સિસભીટર જો SpO_2 નું પ્રમાણ જો ૮૫ કરતાં ઓછું બતાવતું હોય તો તે ચેતવણીરૂપ ગણી શકાય. આ સમયે ફેફસાં અંગે તપાસ તથા શ્વસનમાં સુધારો કરવો જોઈએ. તબીબની સલાહ અનુસાર ઊપાય કરવા જોઈએ. જે લોકો બહારથી વધારાના ઓક્સિસજનનો સહારો લેતા હોય છે તેમના માટે આ પ્રમાણ વધુ જોવા મળતું હોય છે.

જો ઓક્સિસજનનું નિયત પ્રમાણ કરતાં સાવ જુદું હોય તો જે તકલીફ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં શ્વાસ ચડવો, છાતીમાં દુઃખાવો, અનિષ્ટાયિક મનોદશા, ગભરાટ, માથાનો દુઃખાવો, હૃદયના ધબકારા વધી જવા જેવાં લક્ષણો જોવા મળે છે. જો લોહીમાં ઓક્સિસજનનું પ્રમાણ સતત ઓછું રહેતું હોય તો ચામડી ભૂરી થવાની વિકૃતિ (cyanosis) થવાની શક્યતા રહેલી છે. આમાં શરૂઆત નખથી થાય છે. પછી લાળ, મળ અને અંતઃવચામાં રંગનો ફેરફાર થતો જોવા મળે છે. આ લક્ષણો તાત્કાલિક સારવાર માટેનાં લક્ષણો છે. આના પછી શ્વસનતંત્ર કામ કરતું અટકવાની શક્યતા રહેલી છે. આ બાબત જીવલેણ બની શકે છે.

શરીરમાં ઓક્સિસજનનું પ્રમાણ જાળવવા માટે તબીબો વધારાનો ઓક્સિસજન નળી દ્વારા લેવાનું કહેતા હોય છે. ઘરે રહીને ઓક્સિસજન લેવો હોય તો તે માટે પણ તબીબો લખી આપતા હોય છે. ઘરે રહીને કેવી રીતે ઓક્સિસજન લેવો તેની માહિતી તબીબો આપતા હોય છે.

શ્વસનકિયાની પદ્ધતિ અનુસાર સામાન્ય તંદુરસ્ત વ્યક્તિ લોહીમાં ઓક્સિસજનનું પ્રમાણ જાળવી શકે છે. કેટલાક લોકો હૃદયમાં કે છાતીમાં દુઃખાવો શરૂ થાય ત્યારે ઊંડા શ્વાસ લેવાનું શરૂ કરી દેતા હોય છે. આમ કરવાથી ફેફસાંમાં વધારે હવા દાખલ થાય છે અને ઓક્સિસજનનું પ્રમાણ વધે છે. દિવસમાં ત્રણથી ચાર વખત બાર-પંદર ઊંડા શ્વાસ લેવાથી સ્વાસ્થ્યમાં સુધારો થયો હોવાનું પણ નોંધાયું છે. આમાં નિયમિત રીતે પ્રાણાચામ કરવાથી પણ સારું રહે છે.

ફેફસાંની ગંભીર બીમારીમાં આજે કોવિદ-૧૯ છે. કોરોના વિષાણુ શસનતત્ત્વ મારફતે ફેફસાંમાં દાખલ થાય છે, દાહ સાથે સોજા લાવે છે અને ન્યુમોનિયાની અસર જોવા મળે છે. આ બંને બાબત લોહીમાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ ઘટાડે છે. આથી કોવિદ-૧૯માં એક કરતાં વધારે તબક્કે ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જળવાતું નથી. ગંભીર પરિસ્થિતિમાં દઈને કૃત્રિમ શાસોસ્થ્યશાસ માટે 'વેન્ટિલેટર' પર રાખવામાં આવે છે. આ સમયે પણ હદ્યના ધબકારા, લોહીનું દબાણ અને ઓક્સિજનનું પ્રમાણ સતત નોંધતું હોય છે.

ઓક્સિજનનું પ્રમાણ બરાબર હોય પરંતુ વારંવાર તાવ આવતો હોય, સાયુમાં સતત દુઃખાવો રહેતો હોય, ધરમાં ધોંઘાટ થતો હોય કે માનસિક અશાંતિ રહેતી હોય તેના ઉપર પણ કોરોના વિષાણુ હુમલો કરી શકે છે. કોવિદ-૧૯ના પરીક્ષણ માટે 'પલ્સ ઓક્સિમીટર' સાધન નથી; પરંતુ તે તમારી શસનક્રિયા સમતોલ કરવા માટેનું માર્ગદર્શક સાધન છે એમ કહી શકાય. વેર રહીને કોવિદ-૧૯ની સારવાર લેતા લોકો માટે આ ઉપયોગી ગણી શકાય. ઓક્સિજનનું પ્રમાણ જેમને શસનતત્ત્વના રોગ થયા હોય, હદ્યરોગનો હુમલો થયો હોય; મેદસ્થિતા હોય અને ધૂમ્રપાન કરનારા લોકોમાં ઓછું જોવા મળે છે. ધૂમ્રપાન કરનારા લોકો માટે 'ઓક્સિમીટર' સાચું પ્રમાણ દર્શાવતું નથી.

જેમને લોહીના અભિસરણમાં તકલીફ હોય, હાથ એકદમ ઠંડા પડી ગયા હોય, નખ ઉપર રંગ લગાવ્યો હોય એ સંજોગોમાં લોહીમાં ઓક્સિજનનું સાચું પ્રમાણ 'પલ્સ ઓક્સિમીટર' દ્વારા જાણી શકતું નથી.

— કિશોર પંડ્યા

(૧૧માપાનાનું ચાલુ)

લગભગ ૨૭૫ વર્ગ માઈલનું રણ આવેલું છે. ચીન અને મૌંગોલિયાના ગોબીના રણની રેતીનો રંગ પીળો છે. ઓસ્ટ્રેલિયાના સિમ્પસન રણની રેતી લાલ રંગની છે. આઇસલેન્ડના સાંડર (Sandar) તરીકે ઓળખાતા પ્રદેશની રેતી શ્યામ છે. આ ઉપરાંત દરિયાકિનારાની રેતીમાં પણ રંગવૈવિધ્ય જોવા મળે છે.

બહુરંગી વસુંધરાની ઉપગ્રહ દ્વારા છબી લેવી શક્ય નથી. વનો અને કોકિટ જંગલોથી આચ્છાદિત પૃથ્વીના પટનું ૫૦૦ કિમી. ઉપર ગોઠવેલા ઉપગ્રહથી સપાટીના રંગોનું આકલન કરવું મુશ્કેલ છે. ભલે ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓના મતે માટીના રંગો ૧૭૦ હોય પણ એ બધા જ નરી આંખે ઓળખી કાઢવા એ કાળા માથાના માનવી માટે ગજ બહારની વાત છે. અલબત્ત, ખાસ પ્રકારનાં ઉપકરણોથી આ કાર્ય પણ આપણે સિદ્ધ કર્યું છે. દરેક દેશે પોતાના દેશની માટીના રંગોના નકશા બનાવ્યા છે. આ બધા નકશાઓનું સંકલન કરી માટીના રંગોનો એક વૈશ્વિક નકશો તૈયાર થાય; તેની સાથે ભૂરા રંગની વિભિન્ન ઝાંય ધરાવતા સાગરના નકશાને તેમજ શુભ્ર ધુવ પ્રદેશને પણ જોડી દેવાથી કુદરતની રંગોળીનું અલૌકિક કલ્પનાચિત્ર નજર સામે આવી જશે.

— ચિંતન ભડ્ય

‘જેસિન્ડામેનિયા’ ની ભીતારમાં

ન્યૂજીલેન્ડનાં વડાંપ્રધાન

જેસિન્ડા આર્ડન

વડાંપ્રધાન નિયુક્ત થયાં હતાં. તેઓ આ દેશનાં ત્રીજાં મહિલા વડાંપ્રધાન બન્યાં હતાં. એક મહિલા તરીકે મને આ બાબત ઘણી ગૌરવપૂર્જ લાગતી હતી. વળી, તે દેશનાં સૌથી યુવા વડાંપ્રધાન બન્યાં હતાં. તેમની ઉમર ફકત ૩૭ વર્ષની હતી ! એક પત્રકાર તરીકે મને એ જાણવાની ઉત્સુકતા હતી કે ન્યૂજીલેન્ડને તેમની પાસેથી શી અપેક્ષાઓ છે. આ અંગે પૂર્ણતાં ડો. નીલિમા અને ડો. વિપુલે જણાવ્યું, ‘જેસિન્ડા આર્ડન યુવા છે એટલે ઘણાં જોશીલાં અને ઉત્સાહી છે. તેઓ બુદ્ધિમાન, સહદ્યી અને સરળ વ્યક્તિ છે. મહિલાઓ અને બાળકોના અધિકારોનું રક્ષણ કરવા પ્રતિબદ્ધ છે. દેશની સમસ્યાઓ ઉપરાંત કલાઈમેટ ચેન્જ, હિસાવાદ જેવી વૈષ્ણવિક સમસ્યાઓ અંગે પણ ચિંતિત છે. દેશને તેમની પાસેથી ઘણી આશા છે. જોઈએ, તેઓ કેટલાં સફળ અને લોકપ્રિય થાય છે.’

ત્રણ વર્ષના કાર્યકાળ દરમિયાન જેસિન્ડા આર્ડને માત્ર ન્યૂજીલેન્ડમાં જ નહીં, દુનિયાભરમાં એટલી લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી કે મીઓયાએ તેને ‘જેસિન્ડામેનિયા’ તરીકે ઓળખાવી !

જેસિન્ડા આર્ડન બીજી વાર ન્યૂજીલેન્ડનાં વડાંપ્રધાન તરીકે ચૂંટાઈ આવ્યાં છે. તેમની લોકપ્રિયતા જોતાં તેમની જત તો અપેક્ષિત હતી જ, પરંતુ તેમની લેબર પાર્ટીએ આ ચૂંટણીમાં ૪૮ %થી પણ વધુ મત હાંસલ કરીને જે ભવ્ય, ઐતિહાસિક વિજય મેળવ્યો તે અનપેક્ષિત હતો. એટલે જ દુનિયાભરનું ધ્યાન તે ભણી ખેંચાયું છે. લેબર પાર્ટીની છેલ્લાં પચાસ વર્ષમાં આ સૌથી મોટી જત છે અને તેનું કારણ જેસિન્ડા આર્ડન છે. આ ઘટના ઐતિહાસિક એટલે છે કે ૧૯૮૫માં ન્યૂજીલેન્ડ ‘મિક્સડ મેઝબર પ્રપોર્શનલ

‘રિપ્રેઝન્ટેશન’ (MMP) સિસ્ટમ અપનાવ્યા બાદ પહેલી વાર કોઈ એક જ પક્ષ ન્યૂજીલેન્ડની સરકાર રચશે.

૨૦૧૭માં જેસિન્ડા ઉજ વર્ષની વધે ન્યૂજીલેન્ડનાં વડાંપ્રધાન બન્યાં, તેના બીજા જ વર્ષ તેમણે એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. બેનજીર ભુંડો પછી તેઓ દુનિયાનાં બીજાં એવાં મહિલા બન્યાં, જેમણે વડાંપ્રધાનપદ પર રહીને સંતાનને જન્મ આપ્યો હોય. ફક્ત છ સપ્તાહની મેટર્નિટી લીબ પછી તેઓ સંસદમાં હાજર થઈને કામે લાગી ગયાં હતાં. તે વખતે દુનિયાનું ધ્યાન પહેલી વાર તેમના તરફ ગયું હતું, કેમ કે, સત્તા અને સંતાન બંનેને એકસાથે સરસ રીતે તેઓ સંભાળી રહ્યાં હતાં. દેશ અને પરિવાર બંને પ્રત્યેની તેમની પ્રતિબદ્ધતાની ત્યારે ઘણી પ્રશંસા થઈ હતી. આઈન્ના માઈગ્રેશન અંગેના પ્રગતિવાદી વિચારોની પણ વિદેશોમાં પ્રશંસા થઈ છે. મહિલાઓ, બાળકો અને અજ્ઞતીય લોકોના અધિકારોનું તેઓ ખૂલ્લીને સમર્થન કરે છે. તેમના સરળ, સહજ અને નિરાંબરી વર્તનને કારણે દુનિયાના અન્ય નેતાઓથી તેઓ ઘણાં જુદાં તરી આવે છે. બ્રિટિશ પત્રકારને એરપોર્ટ પરથી લઈ આવવા માટે, કોઈ પણ અંગરક્ષક વિના તેઓ જાતે જ કાર ડ્રાઇવ કરીને પહોંચ્યી જાય, રસ્તામાં લોકોનું અભિવાદન કરતા જાય અને કાર ડ્રાઇવ કરતાં કરતાં પત્રકારને ઈન્ટરવ્યૂ પણ આપતાં જાય — દેશના સર્વોચ્ચ સ્થાને આરૂઢ એવા અન્ય કોઈ નેતાનું આવું વર્તન દુનિયાએ જોયું નહોતું. લોકોમાં તેઓ પ્રિય બનવા લાગ્યાં. તેમના ગ્રાંડ વર્ષના કાર્યકાળ દરમિયાન ન્યૂજીલેન્ડને આતંકવાદી હુમલો, કુદરતી હોનારત અને વૈશ્વિક મહામારી — એમ ગ્રાંડ મોટી આપત્તિઓનો સામનો કરવો પડ્યો અને આ ગ્રાંડ વખતે જેસિન્ડાએ જે સૂજાબૂજ, કુનેહ અને સંવેદનશીલતા દાખવી તેનાથી તેઓ માત્ર ન્યૂજીલેન્ડમાં જ નહીં, દુનિયાભરમાં લાડીલાં બની ગયાં.

માર્ચ, ૨૦૧૮માં કાઈસ્ટ ચર્ચની બે માસ્ટિંગ્સ પર થયેલા હુમલામાં ૫૧ લોકો માર્યા ગયા. આ ઘટનાએ સમગ્ર દેશને અને દુનિયાને ખળભળાવી દીધાં. ન્યૂજીલેન્ડમાં આ પહેલાં આવી મોટી આતંકી ઘટના ક્યારેય નહોતી બની. હુમલાખોર વ્યક્તિ ઓસ્ટ્રેલિયાની ગોરી (લ્હાઈટ) વ્યક્તિ હતી તે સામે આવ્યું. સામાન્ય રીતે ગોરી વ્યક્તિ દ્વારા આ જાતનો હુમલો થાય ત્યારે લાંબી તપાસ પછી જ અવિકૃત રીતે તેને ‘આતંકવાદી હુમલો’ જાહેર કરવામાં આવે છે, પરંતુ આ ઘટનાના થોડા જ કલાકો પછી જેસિન્ડાએ પોતાના રાષ્ટ્રજોગ પ્રવચનમાં તેને આતંકવાદી ઘટના જાહેર કરી. તેમણે હુમલાખોર વ્યક્તિનું નામ જાહેર ન કરવાનો નિર્જય કર્યો, પરંતુ ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે હુમલાગ્રસ્ત મુસ્લિમ લોકો એ ન્યૂજીલેન્ડનો જ હિસ્સો છે. આ ઘટના પરના જેસિન્ડાના પ્રતિભાવ પર દુનિયાભરની નજર હતી. કેમ કે હુમલાનો ભોગ બનનાર ભારત, પાકિસ્તાન, ઝોર્ડન, સોમાલિયા જેવા દેશોના નાગરિકો અને શરણાર્થીઓ હતા. આ ઘટના પછી ભયભીત અને આહત બની ગયેલા દેશના મુસ્લિમ લોકોને તેમણે ઢાઢસ બંધાવી અને તેઓ ‘આપણાં’ છે એમ કહી દેશને એકજુટ રાખ્યો. તે પછીના દિવસોમાં તેઓ બ્લેક હેડસ્કાર્ફ પહેરી, જેમણે આ હુમલામાં પોતાના સ્વજનોને ગુમાવ્યા હતા, તે સહુને ભેટીને તેમને આશ્વાસન આપતાં નજરે પડ્યાં. આંખમાં આંસુ અને

મોં પર વેદનાના સ્પષ્ટ ભાવોને દર્શાવતા તેમના ફોટો હુનિયાભરમાં પ્રકાશિત થયા. તેમના આવાં પ્રેમાળ અને માનવીય વર્તની લોકોના દિલ જીતી લીધાં અને તેમને ‘લીડર વિથ લવ’, ‘લીડર વિથ કમ્પેશન’ જેવાં બિરુદ્ધો મળ્યાં. લોકો તેમની સરખામણી અન્ય નેતાઓ સાથે કરવા લાગ્યા. ૨૦૧૨માં યુ.એસ.ના ઓક્ક કીક ચુરુદ્વારામાં થયેલ શ્રૂટિંગ વખતે રાખ્યું પ્રમુખ ઓબામા આ રીતે જીતે હુમલાઓસ્ટોને મળવા નહોતા ગયા. ૨૦૧૭માં કયુબેકની મસ્ઝિદમાં થયેલ હુમલા વખતે કેનેડાના વડાપ્રધાન ટુરોએ પણ આવી માનવતા નહોતી દાખવી. સ્વાભાવિક રીતે જ, લોકપ્રિયતાની દોડમાં જેસિન્ડા વિશ્વના અન્ય નેતાઓ કરતાં આગળ નીકળી ગયાં.

આ ઘટનાના ગ્રાન્ડ દિવસ બાદ તેમણે દેશના શસ્ત્રકાનૂનમાં સુધારો કરવાની જાહેરાત કરી અને તમામ સેમી ઓટોમેટિક શરાંતો અને રાઈફલ્સના વેચાણ પર પ્રતિબંધ લાદી દીધો. સાથે સાથે વિશ્વમાંથી રેસિઝમને ખતમ કરવાનું પણ પ્રણ લીધું. આટલી જ ત્વરિતતાથી તેમણે કોરોનાને હંફાવવા પગલાં લીધાં.

૨ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૨૦ના રોજ ડિવિપાઈન્સની એક વ્યક્તિનું કોરોનાને કારણે મૃત્યુ થયું. ચીનની બહાર કોરોનાથી થયેલ આ પ્રથમ મૃત્યુ હતું. તે વખતે ન્યૂઝીલેન્ડમાં કોરોનાનો એક પણ કેસ નોંધાયો નહોતો. તેમ છતાં બીજા જ ડિવસથી ન્યૂઝીલેન્ડ ચીન અથવા વાયા ચીનથી આવતી વિદેશી વ્યક્તિઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ લાદી દીધો. જે દેશોમાં વાઈરસનો ફેલાવો વધી રહ્યો હતો તે દેશોની ફ્લાઇટ પર બાન મુકાયો. ૧૬ માર્ચથી ન્યૂઝીલેન્ડમાં પ્રવેશાતી પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે ૧૪ ડિવસનું ક્વોરન્ટાઈન ફરજિયાત કરી દેવાયું. ૧૮ માર્ચથી વિદેશીઓ માટે ન્યૂઝીલેન્ડની સરહદો બંધ કરી દેવામાં આવી અને ૨૩ માર્ચે જરૂબેસલાક રાષ્ટ્રવ્યાપી લોકડાઉન જાહેર કરવામાં આવ્યું. જેસિન્ડાએ પ્રજાને જણાવ્યું કે હુનિયામાં કોરોનાને કારણે લાગુ પાડવામાં આવેલા આ સહૃથી કડક નિયમો છે, જેમાં કોઈ બાંધછોડ નહીં કરવામાં આવે. લોકડાઉનનો ઉપયોગ સઘન ટેસ્ટિંગ અને તેને ટ્રેસિંગ માટે કરવામાં આવ્યો જેને કારણે ન્યૂઝીલેન્ડમાં કોમ્યુનિટી ટ્રાન્સમિશન અટકાવી શકાયું. ન્યૂઝીલેન્ડમાં કોરોનાના માત્ર ૨,૦૦૦ જેટલા કેસ નોંધાયા છે અને તેને કારણે માત્ર ૨૫ વ્યક્તિઓનું મૃત્યુ થયું છે. હવે લોકડાઉન ખૂલ્લી ગયું છે અને જનજીવન સામાન્ય બની ગયું છે પણ દેશની સરહદો હજુ પણ બંધ છે. જેસિન્ડાએ કોરોનાને નાથવા જે ત્વરિત અને અસરકારક પગલાં લીધાં તેની વર્દી હેઠ્થ ઓર્ગેનાઇઝેશને (WHO) પણ પ્રશંસા કરી છે.

જેસિન્ડા અને તેની પાર્ટીની ભાવ જીત પાછળનું એક મોટું કારણ આ પણ છે. કોવિડની મહામારીને તેમણે જે કુરાજતાથી નાથી છે તેનાથી તેમની લોકપ્રિયતા ઘડી વધી ગઈ છે અને તેમના ટીકાકારો પણ ચૂપ થઈ ગયા છે. જોકે, બીજી ટર્મ તેમના માટે ખરો કસોટીકાળ બનવાની છે કેમ કે ન્યૂઝીલેન્ડ છેલ્લાં ૧૧ વર્ષની સહૃથી મોટી આર્થિક મંદીમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે. જેસિન્ડાનાં આગામી પગલાં પર હુનિયાભરની નજર છે.

ગળો, શિંગોડાં ને દ્રાક્ષા : કેટલાં બધાં ગુણકારી !

વનસ્પતિજગતમાં કુદરત નિયંતાએ કેવી અદ્ભુત રચના કરી છે તે અભ્યાસું વનસ્પતિશાસ્ત્રી જ કહી શકે છે. કારણ કે એને માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવા પડે છે અને સંશોધન કરવાં પડે, અધ્યયન કરવું પડે.

અત્યારે કેન્સર અને હૃદયરોગના દર્દીઓની સંખ્યામાં એટલો બધો વધારો થતો રહ્યો છે કે કોઈ પણ તત્ત્વ તેને સરળ રીતે સાંકળીને ઈલાજ કરી શકતું નથી. અહીં ડોક્ટર, વૈધ, હકીમો, પ્રેક્ટિશનર વગેરે પણ થાકી જાય છે. માનવ ઉચ્ચકોટિનું ગ્રાણી છે, પણ તેને કુદરત તરફ જોવાની કુરસદ જ નથી. આ બંને રોગ માટે આપણા ઋષિમુનિઓએ ટૂંકાં સાધનોની મદદથી અને કુદરતના ખોળે આશરો લઈને એવી વનસ્પતિઓ શોધી રાખેલી છે તેને આપણે જોઈશું.

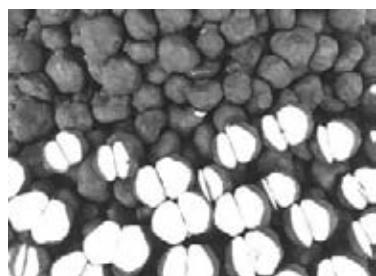

(૧) ગળો : ગળોને અંગ્રેજીમાં Heart-leaved moonseed અને લોટિનમાં *Tinospora cordifolia* કહેવામાં આવે છે. વાયકમિત્રો, અહીં જે ટીનોસ્પોરા નામ છે તે તેના રસાયણિક ગુણ અને દ્રવ્ય ટીનોસ્પર રસાયણના આધારે જ અપાયું છે. જેનો સ્વાદ હંમેશાં કડવો છે અને પ્રજાતિ નામ પાંડાના આકાર ઉપરથી રાખવામાં આવેલ છે. એટલે કે કોર્ટેટ એટલે હૃદય અને ફોલિયા એટલે પાન, પર્ણ, પાંદડું. આ દ્રવ્ય તેના પ્રકારું પૂરતા પ્રમાણમાં હોય છે. કેન્સરના કેષોને અક્રિયાશીલ બનાવવા માટે ટીનોસ્પર પૂરતું છે. આ વનસ્પતિનું પ્રકારું પણ લીલું રહે છે અને તેનું મૂળ જ પ્રકાશસંશ્લેષણની કિયા કરે છે.

વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓનું તારણ છે કે અનેક દર્દીઓને સારવાર આય્યા પદ્ધી તેમની હૃદયની ધમની, શિરા બ્લોકેજ થઈ હોય તો તેનાં પાન ખૂબ ચાવીને ખાવાથી બ્લોકેજ દૂર થાય છે. આ માટે ડોક્ટરી સલાહ અચૂક લેવી જરૂરી છે. આ સારવાર માટે સમય અને ધીરજ રાખવી ખૂબ જ જરૂરી છે.

સારવાર શરૂ કરવાની શરૂઆત કરો ત્યારે વૃક્ષ પરથી તાજાં પાન તોડી લાવવાનાં અને તેને હુંકાળા પાણીથી ધોવાં જોઈએ. પ્રથમ દિવસે સવાર, બપોર અને સાંજે એમ ત્રણ સમયે એક-એક પાન ખૂબ ચાવીને તેનો રસ લાળમાં ભેણવી ગળામાં ઉતારવાનો છે. મિક્સરમાં કાઢેલો રસ લાભ આપતો નથી. બીજા દિવસે ત્રણ સમયમાં બે-બે પાન. આમ ચડતા કરે પાનની સંખ્યા વધારતા રહેવું. આ કિયામાં ૩૦ દિવસે નેવું પાન

ખાવાનાં થશે. ત્યારપછી આ પ્રયોગને ઉત્તમા દિવસથી પાનની સંખ્યામાં એક પાન ઘટશે. આ રીતે ૮૭ પાન ખાવાનાં થશે. ત્યારબાદ પાનની સંખ્યા ઘટાડતા જવાની. આમ હુત્મા દિવસે એક એક પાન આવશે. ફરીથી ૩૦ સુધી ચડતા કરે પાન ખાવાનાં રહે છે. આ રીતે ૮૦ દિવસ સુધી પહોંચવાનું છે. પાનને દરરોજ ચાવીને ખાવાનું જે કામ છે તે ખૂબ અધરું છે, પણ સારવારમાં ચોક્કસ ફાયદો થયો એવું દર્દીઓના અભ્યાસમાં જોવા મળ્યું છે.

(૨) શિંગોડાંના ફળ ઉપરના કવચ પર બે કે ગ્રાસ કાંટા જેવા પ્રવર્ધો જોવા મળે છે. આ ફળના વેલા પાણીના ઉપરના ભાગે તરતા જોવા મળે છે. શિંગોડાંની છાલ અને તેનાં બીજપત્રોનો ઉપયોગ બહુ સારી રીતે થઈ શકે છે. આકૃતિની દર્શિએ શિંગોડાંના ફળને જોઈશું તો આપણી કરોડરજજુના જે મણકા છે તેવો જ આકાર આ ફળમાં છે. માત્ર એક મહિના સુધી દિવસમાં એક શિંગોડું ખૂબ ચાવીને ખાવામાં આવે તો કરોડના મણકામાં થતા દુખાવામાં રાહત મળે છે. આ ફળને ખૂબ ચાવીને મોંચમાં એકરસ થાય પછી જ તેને ગળાની અંદર ઉતારવાનું રહેતો તે અસર કરે છે. શિંગોડાંને ગુણની દર્શિએ જોઈએ તો તેમાં પ્રોટીન, ચરબી, કાર્બોહાઇડ્રેટ, ફોસ્ફરસ, યૂનો, ખનિજક્ષારો, લોહતત્ત્વ, વિટામિન એ, ક્લિનિયમ, પોટેશિયમ, સ્ટાર્ચ અને મેન્જેશિયમ ખૂબ જ પ્રમાણમાં રહેલાં છે. શિંગોડાંમાં ચરબી સવા પાંચ ટકા, પ્રોટીન સવા ત્રાણ ટકા અને કાર્બોહાઇડ્રેટ સાડા ચાર ટકા અને સિસ્ટેર ટકા ક્ષાર હોય છે. કાર્બોહાઇડ્રેટમાં રહેલો સ્ટાર્ચ આપણા દાંત વચ્ચે પિસાય છે ત્યારે ઉઝ્મા ઉત્પન્ન થાય છે. આ પદાર્થ ગલુકોજમાં રૂપાંતરિત થાય છે. આ ગલુકોજ પાણીમાં દ્રાવ્ય છે. સાથે સાથે ક્લિનિયમ અને ખનિજક્ષારો લોહીમાં ભળે છે. આ લોહી આપણા શરીરમાં ફરતું રહેતું હોવાથી જ્યાં જ્યાં જે તત્ત્વની જરૂર હોય તેવા કોષોને પૂરતું પોષણ મળે છે અને શિંગોડાં ખાવાથી શરીરનો, કમરનો અને મણકાનો દુખાવો થતો નથી. શિંગોડાંની છાલ પણ ઉપયોગી છે.

શિંગોડાંની બહારની છાલ કાળી અને અંદરની છાલ સફેદ રંગવાળી હોય છે. આ છાલ શિંગોડાંમાંથી કાઢી સૂક્કવીને તેનો પાઉડર બનાવો. આ પાઉડરનો ઉપયોગ અસ્થિબંગમાં લેપ કરવા માટે કરવામાં આવે છે. જ્યારે હાડકું ભાંગી ગયું હોય ત્યારે ઉપરોક્ત પાઉડરને પાણી સાથે મેળવીને ગરમ કરીને પ્રવાહી ઘન પદાર્થ બનાવવો. જ્યાં અસ્થિબંગ થયો હોય ત્યાં તે લેપ લગાડવો. લેપ સુકાઈ ગયા પછી તેના ઉપર પાટો બાંધીને પાંચ દિવસ સુધી રહેવા દેવો. પાંચ દિવસ પછી તે પાટો ખોલીને તે ભાગને ધોઈ નાખવો અને ફરીથી લેપ બનાવીને ત્યાં લગાડવો. આમ આ પ્રયોગ પાંચેક વખત કરવાથી ભાંગેલું હાડકું સંધાઈ જશે. પછી કોઈ પેઈન કિલરની દવાની જરૂર

પડતી નથી. સાથે સાથે રાગી લોટની રાબ ખાવી, બપોરે કેળું ખાવું અને દૂધ પણ પી શકાય.

(૩) દ્રાક્ષ : શિયાળાની ઝતુમાં આપણે સ્નિગ્ધ પદાર્થ અથવા વધારે ધીવાળી મીઠાઈઓ ખાઈએ છીએ. આ દરમિયાન ફેફસાંમાં કદ્દ જમા થાય છે. ઉધરસ આવે,

છાતીમાં દુખાવો થાય, ભરાયેલ કદ્દ બહાર ન નીકળે એવું બનતું હોય છે.

માનવશરીરનાં ફેફસાંની રચના દ્રાક્ષના ગ્રૂમખા જેવી જ છે. ફેફસાંમાં જે ડાંબું અંગ અને જમણું અંગ છે તે દ્રાક્ષ સાથે સાખ્તા ધરાવે છે. ડાબા અંગમાં બે બંડ છે અને જમણા અંગમાં ત્રાણ બંડ જેવી રચના છે. ફેફસાંમાં હવા ભરવા માટે નાના હુંગા જેવી રચના છે અને ફૂલેલાં ફેફસાંની રચના રસયુક્ત લીલી દ્રાક્ષ જેવી હોય છે. વૈજ્ઞાનિકોના મત પ્રમાણે દ્રાક્ષમાં વિટામિન એ, બી, સી, લોહ અને શરીરને બળ આપનાર પૌસ્ટિક દ્રવ્યો છે. આ ઉપરાંત પોટેશિયમ, સેલ્યુલોજ, શર્કરા તથા કાર્બનિક અમ્લ હોવાથી તે કબજીયાત દૂર કરે છે. દ્રાક્ષનું સેવન કરવાથી લિવરને શક્તિ મળે છે. લોહીમાં રહેલી ગરમી તથા વિકૃતિને દૂર કરી એ લોહીને સ્વસ્થ, નીરોગી અને તાકાતવાન બનાવે છે. દ્રાક્ષ ખાવાથી કબજીયાતવાળાને જાડો નરમ આવે છે અને પિતાપ્રકોપ પણ શાંત થાય છે.

આવી ઘણી વનસ્પતિઓ છે જેનો આપણે રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગ કરતા હોઈએ છીએ પણ તે આપણા શરીર માટે કેટલી ઉપયોગી હોય તે બાબતથી અજાણ હોઈએ છીએ. કેટલાંક શાકભાજી આપણા શરીરને હળવું બનાવવા માટે તેમજ શરીરમાં રહેલા કોષોને પોષણ મળતું રહે તેવાં હોય છે જેનાથી રોગગ્રસ્ત જીવાણુઓ પેદા થવા દેતું નથી અને શરીરને સ્વસ્થ અને નીરોગી રાખે છે.

— દેવક્રત ભહ

‘આનંદવિહાર’નો વિશેખાંક

બાળકો અને કિશોરો માટે ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના ઈ-મેગેઝીન ‘આનંદવિહાર’નો નવેમ્બરનો અંક એક વિશેખાંક રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં વર્તમાન સમયમાં નાની વયમાં અસાધારણ સિદ્ધિ મેળવનારાં બાળકો અને કિશોરોનાં પ્રેરક્યરિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. આગામી ૧૪ નવેમ્બરના બાળદિનને અનુલક્ષીને આ અંક તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. જે તમને ફેસબુક એકાઉન્ટ, ફેસબુક પેજ અને ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના એકાઉન્ટ પરથી મળી શકશે.

પ્રેમ અને દોષ્ટીનું પ્રતીક – નારંગી

એજિયન સી અને આયોનિયન સી એને આવી મળે, એ પછી પૂર્વ તરફ રેલાતા ભૂમધ્ય સમુદ્રને કોઈ ઊડતા પંખીની આંખે જોઈએ તો ઈજિપ્ટ, જોઈન, સીરિયા અને ટક્કના ડિનારાઓને આવરતો એનો આકાર એક વિરાટ અખાત જેવો લાગે. ઈજિપ્ટના પ્રવાસ દરમિયાન આ સમુક્તાત પરના ફેદ નામના ગામડે અમે અઠવાડિયું રોકાયેલાં. આ સ્થાન સમુદ્રદર્શન માટે વિશિષ્ટ એટલા માટે હતું કે, સુઅેજ કેનાલનો ઉત્તર છેદે ત્યાંથી જમણી તરફ થોડે દૂર જ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ખૂલતો હતો એટલે સુઅેજ કેનાલ તરફ જતાં જહાજોની અવરજવર અહીંથી સતત દેખાતી રહેતી હતી. વળી સામે છેદે વસેલ ટકી પણ અહીંથી બહુ દૂર નથી એટલે ક્યારેક તો ભ્રમ થઈ આવે કે, રાતે દૂર જબૂકતી આ લાઈટો કોઈ મોટા જહાજની છે કે ટકના ડિનારે વસેલા કોઈ શહેરની છે? ખરું પૂછ્યો તો ભૂમધ્ય સમુદ્રના સૌંદર્ય પાસે દેશદેશની સરહદોની કોઈ વિસાત નથી. એને તો કલાકો નિહાળતા રહીએ, તોય સમય જાણે ઓછો પડતો હોય તેવું લાગે !

અમારા રિસોર્ટના ખાનગી તરફ પરથી મોટરબોટ અથવા પેડલબોટ ભાડે લઈને એકલાં અથવા ડ્રાઇવરની મદદથી સમુદ્રસહેલ કરી શકતી હતી તથા સમુદ્રમાં દૂર સુધી લંબાતા પ્લેટફોર્મ પર ખુરશી નાખીને દૂર-સુદૂરથી પસાર થતાં જહાજોની રોશનીને તથા સમુદ્રના બદલાતા મિજાજને નીરખી શકતાં હતાં. સમુદ્ર ત્યાં જરાય તોઝની નહોતો અને તેને પેલે પાર જોઈ શકાય, એ અનુભવ મારા માટે નવો હતો. સવાર-સાંજ સામા ડિનારાની ભૂમિરેખાને ટટોળતી હું સમુદ્રને ડિનારે કલાકો સુધી બેસી રહેતી. એ સમયે મારી આસપાસની રેતીમાં દસ વર્ષની ઊમરનો અમારો દીકરો રુચિત તથા એટલી જ ઊમરનો રશિયન બાળક વેસિલી રમતાં રહેતાં. વેસિલીનું કુંભ રશિયાથી ઈજિપ્ટ ફરવા આવ્યું હતું અને રિસોર્ટમાં અમારી બાજુના યુનિટમાં ઊતર્યું હતું. એક અઠવાડિયું સાથે રહ્યાં, તેમાં તો રુચિત અને વેસિલી બંને પાક્કા દોસ્ત બની ગયા. રુચિતને રશિયન ભાષા ન આવે ને વેસિલીને રશિયન સિવાયની બીજી કોઈ ભાષા આવડતી નહોતી એટલે શબ્દોની આપ-દે શક્ય નહોતી, છતાં બંને વચ્ચે સરસ મિત્રતા બંધાઈ ગઈ હતી. આસપાસના વિસ્તારમાં ફરવા જવાનું હોય, ત્યારે રુચિતને આવવું ન હોય. એને વેસિલી સાથે રમવા માટે રિસોર્ટ પર જ રહેવાની ઈચ્છા હોય. સામે વેસિલીની મમ્મી પણ ભાંગ્યાતૂટ્યા અંગ્રેજીમાં એ જ વાત કરતી કે, વેસિલી રુચિતને એક પળ પણ છોડવા માગતો નથી ! બંને દરરોજ હાથમાં હાથ પરોવીને ફર્યા કરતા, રૂમની સામે રિથ્યત સ્વિમિંગપુલમાં તર્યા કરતા અને હું પ્લેટફોર્મ પર બેસવા

વેસિલીએ રુચિતને ભેટ આપેલું પુરસ્કાર

પ્રહરના મિજાજને માણવાનો, મોડી રાત સુધી દરિયામાં ટમટમતા દીવાઓને તો ક્યારેક આકાશમાં ટમટમતા તારાને ગણવાનો કમ હવે તૂટવાનો હતો. આજે આ વાતાવરણને મન ભરીને માણલું છે, અમ વિચારીને બેઠી હતી, ત્યારે અમારી અને બાજુમાં આવેલી વેસિલીની રૂમના પાછલે બારણેથી સતત કોઈ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી હોય, તેવા અણસાર આવવા લાગ્યા. પહેલાં વેસિલી રશિયન ભાષાની એક સચિત્ર ચોપડીની વિદાયભેટ આપી ગયો. પછી રુચિત સ્મૃતિભેટ આપવા ગયો. થોડી વાર પછી રૂબલ અને રૂપિયાની ચલાણી નોટોની આપ-દે થઈ, પછી ઓટોગ્રાફ લેવાયા. આમ મોડે સુધી બંને મિત્રો એકબીજાના રૂમમાં દોડતા રહ્યા.

સવારે અમારો સામાન રિસૉર્ટના પ્રતીક્ષાખંડમાં આવી ગયો હતો. અમે એરપોર્ટ લઈ જનાર વાહનની રાહ જોતાં બેઠાં હતાં. એનું કુંદંબ બપોરે રિસૉર્ટ છોડવાનું હતું. વેસિલી અમને વિદાય આપવા આવ્યો ત્યારે ફરી એક નાનકડી ભેટ લઈને આવ્યો હતો. એ રુચિતનો હાથ પકડીને ઊભો રહ્યો. બંને વર્ષે સંવાદનું ને લાગણી વ્યક્ત કરવાનું આ એક જ માધ્યમ હતું. બંનેની આંખો ભીની હતી. થોડી વારમાં વાહન આવ્યું. અમારો સામાન એમાં ગોઠવાઈ ગયો. રુચિત બસમાં ચડવા જતો હતો, ત્યાં વેસિલી ભાવાવેશમાં દોડીને ફરી રુચિતને ભેટી પડ્યો ને એના હાથમાં એક નારંગી મૂકી ગયો. એની આંખમાં નારંગીના બીજ જેવડાં આંસુ હતાં, રુચિતની આંખોનો રંગ રડીરડીને નારંગી થઈ ગયો હતો અને એના હાથમાં હતું પ્રેમ અને દોસ્તીનું પ્રતીક - નારંગી !

પ્રવાસ પૂરો કરીને ઘરે આવ્યાં ને થોડા જ દિવસોમાં છાપામાં સમાચાર વાંચ્યા કે, રશિયામાં ભારે ભૂકુંપ આવ્યો છે, જેનાથી ત્યાં ખૂબ તારાજ થઈ છે. તે દિવસે રુચિત ખૂબ અસ્વસ્થ બની ગયો. તેણે વેસિલીનું સરનામું કાઢ્યું, નકશામાં ભૂકુંપનું સ્થળ વેસિલીના ઘરથી ઘણું દૂર હતું, ત્યારે તેને શાંતિ થઈ. થોડા મહિના પછી રુચિતના જન્મદિવસ પર વેસિલીનું બર્થ-કાર્ડ

જાઉં ત્યારે શાંત ડિનારાની રેતીમાં આખું ગામ વરસું હોય, તેટલાં ઘર અને ડિલ્લા બનાવ્યા કરતા. હું વિચારતી, ઠિંકિતની ઘરતી ઉપર એક રશિયન અને એક ભારતીય બાળકે રચેલા આ નગરને શું નામ આપવું ? થોડે દૂર ખુરશીમાં બેઠી બેઠી હું એ પ્રેમનગરને અને એના સ્થપતિઓને રસપૂર્વક નિહાળ્યા કરતી.

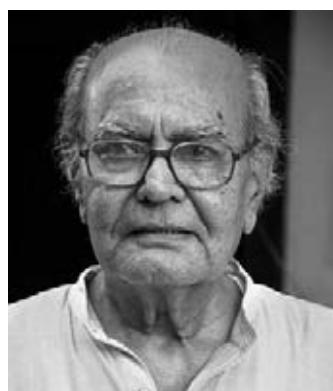
ફેદના રોકાણનો એ છેલ્લો દિવસ હતો. સમુક્રના ત્રણેય

આવ્યું. એની મમ્મી લખતી હતી કે, રુચિત સાથે સંવાદ સાધી શકાય એ માટે વેસિલીએ અંગેજ શીખવાનું શરૂ કર્યું છે. કાઈમાં લખ્યું હતું : પ્રિય મિત્ર રુચિત, જન્મદિવસની શુભેચ્છાઓ. તને સ્ક્રૂલમાં સારું પરિણામ મળે, તારું સ્વાસ્થ્ય સારું રહે તથા તને ઘડા બધા સારા મિત્રો મળે તેવી શુભેચ્છાઓ. લિ. રશિયાથી તારો મિત્ર વેસિલી. સાથે એની મમ્મીએ મારે માટે એક કાઈ બીડ્ઝું હતું, જેમાં લખ્યું હતું કે પ્રિય ડૉ. ભારતી રાણે, આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલાદિનનાં અભિનંદન. તમને તમારા કાર્યમાં સારું પરિણામ મળે, તમે સ્વસ્થ અને સુખી રહો તેવી એટાચિન કુંઠલે તરફથી શુભેચ્છાઓ.

બે બાળકોની મૌન મૈત્રી, બે કુંઠલોના આમ અનાયાસ શુભચિંતક બનવું અને આ ભાંગ્યાતૂટ્યા અંગેજમાં લખેલાં બંને શુભેચ્છાકાઈ - એ જિંગરીભર સાચવી રાખવી ગમે તેવી મહામૂલી મૂડી છે. અમે એને જતનથી સાચવી છે. આજે પણ જ્યારે જ્યારે હું વિશ્વશાંતિ કે વિશ્વબંધુત્વ વિશે વિચારું છું, ત્યારે ત્યારે મારી કલ્પના નારંગી લઈને દોડતા વેસિલીથી શરૂ થાય છે.

- ભારતી રાણે

દૃશ્યકળા અંગેના કાર્યક્રમો માટે શ્રી જ્યોતિભાઈ ભણનો સહયોગ

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા ગુજરાતમાં કે ગુજરાતની બધાર રહી કલાકેત્રે મહત્વનું પ્રદાન કરનાર ગુજરાતીને ‘પદ્મભૂષણ ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકર સવ્યસાચી સારસ્વત એવોઈ’ અર્પણ કરવામાં આવે છે. સર્વપ્રથમ આ એવોઈ નારાયણ દેસાઈને અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાર પછી ગુજરાતનાં જુદાં જુદાં ભેખધારીઓને આ સન્માન આપવામાં આવ્યું છે. ૨૦૨૦ના આ સન્માન માટે વિશ્વભ્યાત ચિત્રકાર, છાપ (પ્રિન્ટ) સર્જક અને છબીકાર શ્રી જ્યોતિભાઈ ભણની વરાળી કરવામાં આવી હતી.

સામાન્ય રીતે આ એવોઈ શ્રી ધીરુભાઈ ઠાકરના જન્મદિવસે, ૨૭મી જૂને અર્પણ કરવામાં આવે છે, પરંતુ હાલની કોરોનાની પરિસ્થિતિમાં દર ૨૭મી જૂને યોજાતો આ સન્માન સમારોહ મુલતવી રાખવો પડ્યો છે. આ દરમિયાન ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટે શ્રી જ્યોતિભાઈ ભણને રૂ. એક લાખનો ચેક મોકલ્યો હતો અને સાથે જણાવ્યું હતું કે પરિસ્થિતિ અનુકૂળ થતાં અમે આ સન્માન-સમારોહ યોજાશું. શ્રી જ્યોતિભાઈ ભણ એ એવોઈનો સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ એની સાથોસાથ ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દર્શકળા અંગેના જુદા જુદા કાર્યક્રમોનું આયોજન કરશે. સંસ્થા ગુજરાતના આ પ્રતિભાવંત કલાકારની ભાવના અંગે ધન્યતાની લાગણી અનુભવે છે.

મને કેમ એકલું લાગે છે ?

દરેક માણસને એક એવી વ્યક્તિની જરૂર હોય છે, જેની પાસે એ મોકળા મને વ્યક્ત થઈ શકે, જેની સાથે એ મુક્ત મને હસી શકે, જેની સામે એ પોક મૂકીને રડી શકે. કોઈ પણ જાતના ભય વગર પોતાના દરેક સિકેટ્સ શેર કરી શકે. જેના ઉપર ગળા સુધીનો ભરોસો હોય કે તેને કહેલી વાત તેના સુધી જ રહેશે. દરેકના નસીબમાં આવા લોકો હોતા નથી. તમારી પાસે આવી કોઈ વ્યક્તિ છે? જો હોય તો તમે નસીબદાર છો. અમુક લોકો આપણી જિંદગીની એવી મૂરી હોય છે જે છેક સુધી એકસરખી મૂલ્યવાન રહે છે. આખી દુનિયા માણસોથી ઠસોઠસ ભરેલી છે. એમાંથી કેટલા આપણા હોય છે? તમારું વર્તુળ કેવું છે? એ વર્તુળમાં એવું કોણ છે જે તમારી જિંદગીનું સેન્ટર પોઈન્ટ છે? જો એકાદ હોય તો ‘એક હજારા’ છે.

બે મિત્રો હતા. સાથે બેસીને વાતો કરતા હતા. એક મિત્રએ આગલી રાતે મિત્રો સાથે કરેલી પાર્ટીનો એક ફોટો વોટ્સએપ સ્ટેટ્સમાં અપલોડ કર્યો. અરથો કલાક પછી તેણે જોયું કે કેટલા લોકોએ મારું સ્ટેટ્સ જોયું? એ બોલ્યો કે, અડધા કલાકમાં ૪૪ લોકોએ જોયું. એક પછી એક નામ ઉપર એ નજર ફેરવતો ગયો અને એના વિશે પોતાનો પ્રતિભાવ બોલવા લાગ્યો. આ મારું સ્ટેટ્સ જોઈને બોલ્યા હશે કે, જલસા કરે છે! બીજાના વિશે કહ્યું કે, આને તો એમ થયું હશે કે આને તો બસ મજા જ કરવી છે! ત્રીજાએ એમ વિચાર્યું હશે કે, બાપના પૈસે જલસા કરે છે. આ તો મારું સ્ટેટ્સ જોઈને બજ્યો હશે. પેલાને થયું હશે કે મને પાર્ટીમાં ન બોલાવ્યો! અને વિચાર આચ્યો કે કોણ રાજી થયું હશે? કોને એમ થયું હશે કે આ જિંદગી મોજથી જીવે છે? તેણે સાથે બેઠેલા મિત્રને પૂછ્યું, આમાંથી કોઈ કેમ એવું નથી જે આ ફોટો જોઈને ખુશ થયું હોય? મિત્રએ હળવેકથી પૂછ્યું, પહેલાં મને તું એ કહે કે, તું કોનું સ્ટેટ્સ જોઈને રાજી થાય છે? કોના અપટેટ્સ જોઈને તને ખુશી મહેસૂસ થાય છે? કોના માટે તને ગર્વ થાય છે? તને જે નથી થતું એની અપેક્ષા તું બીજા પાસે કેવી રીતે રાખી શકે? એક બીજી વાત પણ પૂછ્યું? તેં આ ફોટો અપલોડ કર્યો ત્યારે તારા મનમાં શું હતું? તારે પણ કોઈને બતાવવું હતું! તારે પણ કોઈને બાળવા હતા! એક વાત યાદ રાખ, આપણે પણ સમાજનો જ હિસ્સો છીએ. બીજાને શું થયું હશે, બીજાએ શું વિચાર્યું હશે એની સાથે થોડુંક એ વિચાર કે મને શું થાય છે? મને કેમ આવું થાય છે? કોઈ તારા વિશે શું માને છે એ વિચારતાં પહેલાં થોડુંક એ પણ વિચારવું જોઈએ કે હું કોઈના વિશે શું માનું છું?

હવેનો સમય એવો છે કે આપણી આજુબાજુમાં હંમેશાં એક ટોળું હોય છે. વર્ષ્યુઅલ કાઉડ. પાંચ બાય પાંચની સ્કીનનો મોબાઇલ પકડો એટલે એ ટોળું તમારી નજર સામે આવી જાય છે. ફોનબુકમાં ફેફલો નંબર છે. ફેસબુકમાં લાંબું ફેન્ડલિસ્ટ છે, જે માત્ર

એક આંકડો બનીને રહી જાય છે. ઈન્સ્ટાગ્રામ પર ફોલોઅર્સની મોટી સંખ્યા છે. મેસેજુસ ધારાધર આવતા રહે છે. મોબાઇલ બંધ કરો ત્યારે એ ટોણું ચાલ્યું નથી જતું, એ તો ત્યાંનું ત્યાં જ હોય છે. એ તમને જુઓ છે. તમારા વિશે અભિપ્રાય બાંધે છે. એક પિતા એના યુવાન દીકરા સાથે એક ફિલોસોફરને મળવા ગયા. દીકરા વિશે વાત કરી કે, આજકાલ આ બહુ વિચિત્ર વર્તન કરે છે. ફિલોસોફરે એ યુવાનને સમજાવ્યો કે, જિંદગીને નજીકથી જો, દૂરથી નહીં. તારામાં જે ગુર્સો છે, તારામાં જે ઉદાસી છે, તારામાં જે નારાજગી છે એનું કારણ શોધ અને એને હટાવ ! યુવાને બધી વાત સાંભળી પઢી દૂર ચાલ્યો ગયો. તેના પિતાએ ફિલોસોફરને પૂછ્યું, મને એક વાત નથી સમજાતી કે તે આવું કેમ કરે છે ? અમે તો તેને બધી સુખ-સગવડ આપીએ છીએ. એના મનમાં આવા વિચારો આવે છે ક્યાંથી ? ફિલોસોફરે આ વાત સાંભળીને કહ્યું કે, તમને એમ છે કે એ ઘરમાં એકલો રહે છે અને તમે આપેલી સુખ-સગવડથી એને સંતોષ છે. તેણે કહ્યું કે, તમને ખબર છે, તમારો દીકરો તમારા ઘરમાં જ એકલો નથી રહેતો, એની સાથે એનો આપો કલાસ રહે છે. મોબાઇલના માધ્યમથી એના તમામ સાથીદારો એની સાથે જ હોય છે. એ બધાની અસર તો તેના પર આવવાની જ છે ને ? કોઈ ફરવા ગયું હોય એના ફોટો જોઈને એને શું થતું હશે ? હું તો ક્યાંય ગયો જ નથી. કોઈને સારા માર્ક્સ આવ્યા હોય કે કોઈ ઇનામ મળ્યું હોય એ જોઈને પણ એ એવું જ વિચારતો હશે કે એ હોશિયાર છે એટલે સીનસપાટા કરે છે ! આપણી સાથે પણ હવે ઘણા લોકો જીવે છે. દરેક ઉપર આજે સૌથી મોટી જવાબદારી પોતાના વિચારો સાખૂત અને મજબૂત રાખવાની છે ? થોડીક જુદી રીતે એ પણ વિચારવાની જરૂર છે કે, આપણે એ ટોળાનો હિસ્સો તો નથી બની ગયા ને ? ટોળામાં રહેવું અને દૂર ઊભા રહીને ટોળાને નિહાળવું એમાં વિચારોનો જ ફર્ક છે. હવેની સાખૂતા પણ વર્ચ્યુઅલ છે. બધામાં હોવા છતાં પોતાનું અલગારીપણું કે પોતાની યુનિકનેસ જાળવવાની આવડત કેળવવી પડે એમ છે. માણસે પોતાની સાથે રહેવાની કણા પણ હવે શીખવી પડે તેમ છે. આપણે બધાની સાથે રહીએ છીએ. આપણે બસ આપણી સાથે નથી રહેતા. આપણે આખી દુનિયાને ઓળખવાનો પ્રયાસ કરતા રહીએ છીએ. આપણે આપણને કેટલા ઓળખીએ છીએ ? આપણા સ્વભાવનો આપણને કેટલો પરિચય હોય છે ? મોબાઇલના કેમેરામાં ફોટો પારીને આપણે એને ફાઈન ટ્યૂન કરીએ છીએ. આપણી ‘ઈમેજ’ને આપણે કેટલી ઓળખીએ છીએ ? આપણે ક્યારેય આપણી વ્યક્તિ કે આપણા મિત્રોને પૂછીએ છીએ કે હું કેવો માણસ હું ? આપણે નથી પૂછતા ! કોઈક ક્યાંક સાચું બોલી દે તો ? આપણી ખામી, આપણી નાદાની અને આપણી ફિતરત વિશે નબળું સાંભળવાની આપણી તૈયારી જ હોતી નથી. માનો કે કોઈ સાચી વાત કહે તોપણ આપણે એમ જ કહીશું કે, હું આવો હું એનું કારણ આ છે. આપણે આપણી માન્યતા અને માનસિકતા જરાયે બદલવા તૈયાર જ નથી હોતા ! તૈયાર તો ત્યારે હોઈએ ને, જ્યારે આપણે એ સ્વીકારીએ કે આપણામાં કંઈ બદલવા જેવું છે ! આપણે તો આપણી જાતને હંમેશાં પરરેકટ, વાજબી, યોગ્ય અને ઉત્તમ જ ગણતા હોઈએ છીએ !

એક મોટી ઉમરના ભાઈ હતા. એક દિવસ તેના પરિવારના યુવાનને પૂછ્યું કે, તને મારામાં શું ખામી લાગે છે ? પેલા યુવાને સાવ સાચી વાત કરી કે તમે તમારી જીદું પકડી રાખો છો. બીજાની વાત સાંભળતા જ નથી. તમારું ધાર્યું ન થાય તો તરત જ તમારું મગજ છટકી જાય છે. આ વાત સાંભળીને પેલા ભાઈએ કહ્યું, ઠીક છે હવે ! પછી એ એવું બોલ્યા કે પોણી જિંદગી તો ચાલી ગઈ છે. બીજી વાત એ કે, પાકા ઘડે કાંઠા ન ચેડે ! આવો જવાબ સાંભળી યુવાને કહ્યું કે માની લઈએ કે તમારી વાત સાચી છે. પાકા ઘડે કાંઠા ન ચેડે, પણ પોકેલા ઘડાનો કાંઠો શાશગારી તો શકાય ને ? હું ક્યાં કહું છું કે કાંઠો બદલાવી દો, તેને થોડોક વધુ રંગીન કરો. થોડાક કલર પૂરો. એનાથી ઘડો વધુ સારો જ લાગશે !

માણસમાં પરિવર્તનની શક્યતા દરેક ક્ષણે રહેલી છે. જિંદગીના કોઈ પણ પડાવ ઉપર માણસ પોતાને બદલી શકે. આપણે હોઈએ તેના કરતાં થોડાક વધુ સારા બનવાનો પ્રયાસ સતત ચાલવો જોઈએ. સારા બનવા માટે ઘણું બધું છોડવું પડે છે. થોડોક ઈંગો, થોડીક ઈંધા, થોડીક નારાજગી, થોડોક ગુરુસો અને થોડીક માનસિકતા જ બદલવાની હોય છે. આપણે એકલા પરી જતા હોઈએ તેના માટે આપણે પણ ઘણા બધા કારણભૂત હોઈએ છીએ. માણસ ક્યારેક એવું બોલતો હોય છે કે મારો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી ! ભાવ એનો જ પુછાતો હોય છે જે પોતાનું મૂલ્ય જાળવી રાખે છે. આપણાથી લોકો દૂર ભાગતા હોય ત્યારે એ વાત સમજવાની હોય છે કે મારામાં નજીક આવવા જેવું કંઈક ખૂટી ગયું છે. ફૂલની સુગંધ લોકોને તેની તરફ ખેંચે છે. ઉકરાથી લોકો દૂર ભાગતા રહે છે. જેમ આપણને એકલું લાગે છે, જેમ આપણે ઈચ્છાએ છીએ કે કોઈ મને પ્રેમ કરે, કોઈ મારી કેર કરે, એવું જ આપણી વ્યક્તિને પણ થતું જ હોય છે ! આપણે કેમ એના માટે ‘એવા’ થઈ શકતા નથી ?

એકલું લાગે ત્યારે આપણે કોઈની રાહ જોઈએ છીએ, આપણે કેમ કોઈની પાસે જતા નથી ? દુનિયામાં થોડાક લોકો તો એવા હોય છે જ જેને તમારા પ્રત્યે લાગણી છે. જેને તમારી ફિકર છે, જે તમને સદાયે ખુશ જોવા ઈશ્છે છે. આપણે એના માટે કેવા હોઈએ છીએ ? સુખી થવા માટે એ જરૂરી છે કે આપણને પોતાના લોકોની ઓળખ અને સાથોસાથ આપણે આપણને પણ ઓળખતા હોઈએ. જેને પોતાના લોકોની ઓળખ છે એને ક્યારેય એકલું લાગતું નથી !

— કૃષ્ણકાંત ઉનડકટ

વાચકમિત્રોને

છેલ્લાં બાવીસ વર્ષથી ‘વિશ્વવિહાર’ આપને મળે છે. આપને તે રુચ્યું હોય અને ઉપયોગી લાંઘું હોય તો તેનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦નું મ. ઓ. ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, રમેશપાર્કની બાજુમાં, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩ — એ સરનામે મોકલશો. ગ્રાન્ડ વર્ષનું લવાજમ (૪૫૦ રૂ.) પણ એકસાથે ભરી શકશે. ડ્રાફ્ટ કે ચેક ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના નામનો મોકલવો.

આગામી કાર્યક્રમો

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા નવેમ્બર મહિનામાં નીચે મુજબના કાર્યક્રમો ઓનલાઈન યોજવામાં આવ્યા છે. દરેક કાર્યક્રમ સાંજના ૫.૩૦ વાગ્યે જોઈ શકશો.

શ્રી ભદ્રકર વિદ્યારીપક જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વ્યાખ્યાનશેષી

❖ ૨૫ નવેમ્બર, ૨૦૨૦, બુધવાર : સાંજના ૫.૩૦

વિષય : વૈશ્વિક પરિવર્તન સર્જનારા વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો

વક્તા : શ્રી ચિત્તન ભડ્ય

❖ ૨૮ નવેમ્બર, ૨૦૨૦, શનિવાર : સાંજના ૫.૩૦

શ્રી ધીરુભાઈ પટેલની નવલક્ષ્ણા ‘આગંતુક’ પરથી રચાયેલી ફિલ્મ.

શ્રી હદ્યનાથ ઘારેખાનની પૂર્વભૂમિકા સાથે (સમયમર્યાદા-૭૦ મિનિટ)

❖ ૨૯ નવેમ્બર, ૨૦૨૦, રવિવાર : સાંજના ૫.૩૦

‘આગંતુક’ ફિલ્મ ભાગ - ૨ (સમયમર્યાદા-૬૫ મિનિટ)

લલિતકલાકેન્દ્ર

❖ ૭ નવેમ્બર, ૨૦૨૦, શનિવાર : સાંજના ૫.૩૦

મારાં ગમતાં સ્વરાંકનોની શ્રી અમર ભડ્ય દ્વારા પ્રસ્તુતિ.

ગુજરાત વિશ્વકોશના જન્મદિવસે વિશ્વસંસ્કૃતિપર્વ

(સ્થાપના : ૨ ડિસેમ્બર ૧૯૮૫)

❖ ૨ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૦, બુધવાર : સાંજના ૫.૩૦

શ્રી અમર ભડ્ય દ્વારા ગુજરાતીમાં અનૂદિત વિશ્વકવિતાની સંગીતમય પ્રસ્તુતિ અને શ્રી દર્શના ધોળકિયાલિભિત ‘સૌંદર્યશીલ સારસ્વત’ પુસ્તકનું શ્રી ચંદ્રકાન્ત શેઠના હસ્તે વિમોચન.

❖ ૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૦, શુક્રવાર : સાંજના ૫.૩૦

‘વિશ્વા દિવ્યાંગોનું અસાધારણ આત્મબળ’ વિશે શ્રી જનક શાહનું વક્તવ્ય અને શ્રી ગીતિ શાહલિભિત ‘આત્મબળને અજવાણે’ પુસ્તકનું શ્રી ગ્રવીણ ક. લહેરીના હસ્તે વિમોચન.

❖ ૪ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૦, શુક્રવાર : સાંજના ૫.૩૦

‘લોકગીતોમાં વૈશ્વિક સંવેદના’ વિશે શ્રી અરવિંદ બારોટનું વક્તવ્ય અને શ્રી શુભા દેસાઈલિભિત ‘મનીખાનું મંગળમિશન’ પુસ્તકનું શ્રી કિશોર પંડ્યાના હસ્તે વિમોચન.

(ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ), (Gujarat Vishvakosh Trust)

વોટ્સએપ ઉપર આની લિંક મૂકવામાં આવે છે. વોટ્સએપમાં જોડાવા માટે આ મો. નંબર ૮૮૮૦૮૨૬૮૮ પર મોસેજ કરીને જોડાઈ શકશો.

ગુજરાતી ભાષા, સાહિત્ય અને એની
અસ્મિતાને ઉજાગર કરતી સંસ્થા
ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા છેલ્લાં પાંચ વર્ષમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

1. આપણી મોંઘેરી ધરોહર, લે. અરુણ મ. વૈધ, ડિ. રૂ 200/-
2. જ્ઞાનયજ્ઞના આચાર્ય ધીરુભાઈ ઠાકર, લે. મણિલાલ હ. પટેલ, ડિ. રૂ 120/-
3. ત્રિફળા, લે. પ્રા. બી. સી. પટેલ, ડિ. રૂ 180/-
4. જીવનનું જવાહિર, લે. કુમારપાળ દેસાઈ, ડિ. રૂ 150/-
5. શિક્ષણવિદ ધીરુભાઈ ઠાકર, લે. પ્રવીષ દરજી, ડિ. રૂ 80/-
6. યશવંત દોશી : ગ્રંથના પંથના અનોખા યાત્રી, લે. દીપક મહેતા, ડિ. રૂ 80/-
7. બે હાથની મથામણ, લે. બિપિન જમુભાઈ ભંડ, ડિ. રૂ 200/-
8. ૧૮મી સદીનું ગુજરાતી સાહિત્ય, લે. દીપક મહેતા, ડિ. રૂ 130/-
9. પ્રવાસન ઉદ્યોગ, લે. નીતિન કોઠારી, ડિ. રૂ 200/-
10. શીલની સંપદા, લે. કુમારપાળ દેસાઈ, ડિ. રૂ 150/-
11. કવિતા અને દર્શન, સં. રાજેન્દ્ર પટેલ, ડિ. રૂ 200/-
12. મોલ ભરેલું ખેતર, લે. મણિલાલ હ. પટેલ, ડિ. રૂ 110/-
13. ક્રીડી કુંજર કરે કમાલ (દ્વિતીય આવૃત્તિ), લે. અંજના ભગવતી, ડિ. રૂ 150/-
14. તારીખ અને તવારીખ, લે. નટવરલાલ શાહ, ડિ. રૂ 600/-
15. રચનાત્મક ભૂવિદ્યા, લે. ગિરીશભાઈ પંડ્યા, ડિ. રૂ 150/-
16. માતૃભાષાનો મહિમા, સં. પુરુષોત્તમ ગો. પટેલ, ડિ. રૂ 165/-
17. એક નવું આકાશ, લે. સોનલ પરીખ, ડિ. રૂ 90/-
18. બોલ વાલમના, લે. મણિલાલ હ. પટેલ, ડિ. રૂ 50/-
19. સ્વભન્ગણી સફરે, લે. યોસેફ મેકવાન, ડિ. રૂ 140/-
20. મનની મિરાત, લે. કુમારપાળ દેસાઈ, ડિ. રૂ 150/-
21. રાજુનો તરખાટ, લે. નટવર હેડાઉ, ડિ. રૂ 110/-
22. હું ને કથા, લે. લતા હિરાણી, ડિ. રૂ 120/-
23. જીવનશિક્ષણ, લે. જસુભાઈ કવિ, ડિ. રૂ 150/-
24. વનપરીની મિજબાની અને બીજી વાતો, લે. અંજના ભગવતી, ડિ. રૂ 180/-
25. નાટ્યસર્જન, લે. ભરત દવે, ડિ. રૂ 280/-
26. અર્થવાસ્તવ, લે. રમેશ બી. શાહ, ડિ. રૂ 170/-
27. આનંદભૂમિના ઉદ્ગાતા (સંત જ્ઞાનદેવ), લે. નીલા જોશી, ડિ. રૂ 230/-
28. વિશ્વનો વાતાવીભવ, અનુ. અશોક દર્શ, સર્જક-પરિયય - કિશોર પંડ્યા, ડિ. રૂ 150/-
29. રણ, જણજણાનું, લે. ધીરેન્દ્ર મહેતા, ડિ. રૂ 150/-
30. દેડકાનું ડ્રાઉં ડ્રાઉં, લે. અંજના ભગવતી, ડિ. રૂ 220/-

પ્રાપ્તિકસ્થાન :

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, ૨મેશપાઈની બાજુમાં, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ. ફો.નં. : ૦૭૯-૨૭૫૫૧૧૦૩
ગૂર્જ તંથરલન કાર્યાલય, રતનપોળ નાકા સામે, ગાંધીમાર્ગ, અમદાવાદ. ફો.નં. : ૦૭૯-૨૨૧૪૪૬૬૬

શ્રી ધીરુબહેન પટેલ બાળ-કિશોર સાહિત્યકેન્દ્રમાં
દીવાન-બલ્લુભાઈ ગ્રાથભિક શાળા(કંકરિયા)ના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા
‘અમને ગમતાં બાળગીતો’ની પ્રસ્તુતિ

‘ચીન અને તિબેટ અંગેની
સરદારની દાસ્તિ’ વિશે
શ્રી પી. કે. લહેરી

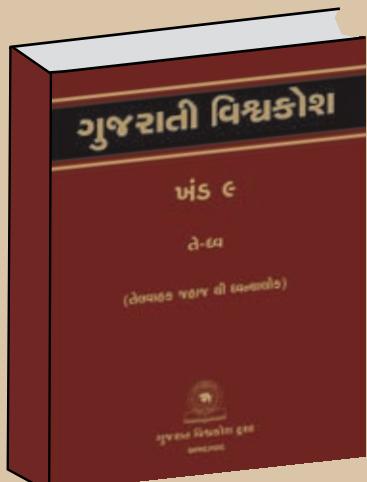
‘સવાસો વર્ષે શ્રીમદ્ રાજ્યાંદ્રચિત
શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ક’ વિશે
શ્રી કુમારપાળ દેસાઈ

RNI No. GUJGUJ/1998/4459. License to post without
Prepayment No. PMG/HQ/111/2019–2020. valid upto
31/12/2020. at Ahd PSO On 5th every month under
postal Regd. No. GAMC 1375 2018–20 issued by
SSP Ahmedabad-9 Valid Upto 31-12-2020

ગુજરાત વિશ્વકોશનાં પ્રકાશનો

ગુજરાતી બાળવિશ્વકોશ (ભાગ ૧થી ૧૦)

ગુજરાતી બાળવિશ્વકોશની દસ ગ્રંથોની શ્રેણીમાં ૨,૩૫૦ લેખો,
૭૨૨ ચારિત્રો, ૬,૧૭૬ રિપો,
૧૫૮ નકશાઓ અને ૪૧ જેટલા
આલેખોનો સમાવેશ થયો છે. આ દસ
ગ્રંથની કુલ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨,૬૭૨ છે.
જેણી કુલ કિંમત ₹ ૫૦૦/- રૂ. છે,
જે ૭,૧૨૫/- રૂ. માં મળશે.

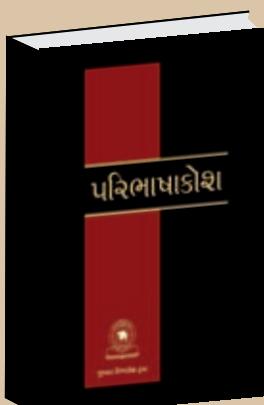

પરિભાષાકોશ
કિંમત ₹ ૪૦૦/-
જે ₹ ૩૦૦માં
મળશે.

36

ગુજરાતી વિશ્વકોશ
ગ્રંથશ્રેણી ૧થી ૨૫ ગ્રંથોની
કિંમત ₹ ૨૭,૬૦૦ છે,
જે ₹ ૨૦,૬૨૫માં મળશે.

તારીખ અને તવારીખ
કિંમત ₹ ૬૦૦
જે ₹ ૪૫૦માં મળશે.